

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2021-2023

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Εργασία και υγεία μεταναστριών και γυναικών προσφύγων από την Ουκρανία στην Ελλάδα:
Επιδράσεις της απασχόλησης τους στην οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας στην
καθημερινή ζωή και στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης**

Μαρία Νικολάου

A.M: 21073

Επιβλέπων:

Θεόδωρος Φούσκας

Επίκουρος Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ

2024

UNIVERSITY OF WEST ATTICA
SCHOOL OF PUBLIC HEALTH
DEPARTMENT OF PUBLIC HEALTH POLICY

POSTGRADUATE PROGRAM IN PUBLIC HEALTH (MSc)
SPECIALIZATION: PUBLIC HEALTH SCIENCE AND POLICY
ACADEMIC YEAR: 2021-2023

Master Thesis

**Work and health of female migrants and refugees from Ukraine in Greece:
Exploring the effects of their employment on domestic work and caregiving and their access
to healthcare services**

Maria Nikolaou

RN: 21073

Supervisor:

Theodoros Fouskas

Assistant Professor

ATHENS

2024

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2024

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Εργασία και υγεία μεταναστριών και γυναικών προσφύγων από την Ουκρανία στην Ελλάδα:
Επιδράσεις της απασχόλησης τους στην οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας στην
καθημερινή ζωή και στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης

Μαρία Νικολάου

A.M: 21073

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Επιβλέποντα

A/A	ΟΝΟΜΑ/ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Θεόδωρος Φούσκας	Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
2	Γεώργιος Κουλιεράκης	Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, Σχολή Δημόσιας Υγείας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Φωτεινή Τζαβέλλα	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Σχολή Επιστημών Υγείας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου	

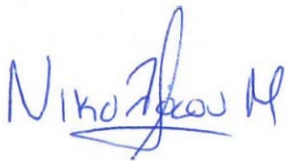
Η κάτωθι υπογεγραμμένη Μαρία Νικολάου, με αριθμό μητρώου 21073 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημόσιας Υγείας του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας της Σχολής Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

**Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι ... και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.*

Η Δηλούσα

*** Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα**

** Εάν κάποιος επιθυμεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για χρονικό διάστημα 6-12 μηνών (embargo), θα πρέπει να υπογράψει ψηφιακά ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/τρια, για να γνωστοποιεί ότι είναι ενημερωμένος/η και συναινεί. Οι λόγοι χρονικού αποκλεισμού πρόσβασης περιγράφονται αναλυτικά στις Πολιτικές του I.A. (σελ. 6).*

Copyright © Μαρία Νικολάου, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Allrightsreserved.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Δημόσια Υγεία του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας, της Σχολής Δημόσιας Υγείας, του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Η έγκρισή της δεν υποδηλώνει απαραίτητως και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος Πολιτικών Δημόσιας Υγείας.

Περίληψη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:	Η ουκρανική μετανάστευση θα πρέπει να θεωρηθεί ως μέρος του μεταναστευτικού συστήματος των χωρών από το πρώην Ανατολικό Μπλοκ και επομένως ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των ροών είναι κοινά με εκείνα από άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Στην περίπτωση της μετανάστευσης στην Ελλάδα, ένα κύριο χαρακτηριστικό που σχετίζεται με τη σύνθεση του μεταναστευτικού ουκρανικού πληθυσμού αφορά στην κυριαρχία των γυναικών, που τις περισσότερες φορές εντάσσονται σε χαμηλόβαθμες θέσεις κυρίως οικιακής εργασίας. Όσον αφορά το νομικό καθεστώς τους, οι περισσότερες μετανάστριες από την Ουκρανία είναι κάτοχοι αδειών παραμονής και εργασίας, με εξαίρεση ένα μικρό ποσοστό που διαμένουν χωρίς άδεια διαμονής στη χώρα.
ΣΚΟΠΟΣ:	Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τις συνθήκες εργασίας και υγείας των μεταναστριών και γυναικών προσφύγων από την Ουκρανία στην Ελλάδα και ειδικότερα ως προς τις επιπτώσεις της απασχόλησης τους στους τομείς της οικιακής εργασίας και την παροχής φροντίδας καθώς και της πρόσβασης τους σε υπηρεσίες υγείας της χώρας. Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης.
ΜΕΘΟΔΟΣ:	Στην παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση περιλαμβάνονται μελέτες οι οποίες έχουν διεξαχθεί την περίοδο 2000-2023 και αναζητήθηκαν στις βάσεις δεδομένων Google Scholar και Scopus.
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ:	Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας ανάλυσης, συμπεραίνεται ότι οι περισσότερες γυναίκες μετανάστριες από την Ουκρανία εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί ή παρέχουν υπηρεσίες παροχής φροντίδας σε ηλικιωμένους και παιδιά. Οι συνθήκες διαβίωσης και οι αποδοχές τους ερμηνεύονται ως φαινομενικά καλές. Όσον αφορά στις παροχές φροντίδας, ασφάλειας και υγείας, όσες διαμένουν νόμιμα στη χώρα και διαθέτουν κοινωνική ασφάλιση είναι περισσότερο ικανοποιημένες από τις παροχές που δέχονται. Η σχέση των περισσότερων με τους εργοδότες τους παρουσιάζονται ως πλασματικά καλές.
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:	Η ένταξη των Ουκρανών στην Ελλάδα είναι σχετικά δύσκολη, λόγω των διακρίσεων που δέχονται, αλλά παρόλα αυτά γίνεται προσπάθεια ένταξης τους, η οποία διευκολύνεται στις περιπτώσεις που γνωρίζουν ελληνικά και διαμένουν πολλά χρόνια στη χώρα. Συγκεκριμένα, οι Ουκρανές προσφύγισσες βρίσκονται αντιμέτωπες με περισσότερες και μεγαλύτερες δυσκολίες, σε σχέση με τις μετανάστριες διότι ζητήματα όπως το καθεστώς, ο αναγκαστικός εκτοπισμός και το φύλο αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν την ομαλή ένταξή τους. Επίσης, ο κίνδυνος εκμετάλλευσης, οι δυσμενείς συνθήκες εργασίας, και ο αποκλεισμός από τις διαθέσιμες υπηρεσίες υγείας είναι κάποιες από τις σημαντικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Ουκρανές προσφύγισσες και μετανάστριες.
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:	Ουκρανές, μετανάστριες, γυναίκες προσφύγισσες, οικιακή εργασία, φροντίδα, υγειονομική περίθαλψη

Abstract

INTRODUCTION:	The migration of Ukrainians should be considered as part of the migration system of countries from the former Eastern Bloc. Therefore, some of the characteristics of the flows are shared with those from other Eastern European countries. In the case of immigration to Greece, a main characteristic related to the composition of the Ukrainian immigrant population concerns the predominance of women. Most of the time, these women join low-level positions, mainly in domestic work. In terms of their legal status, most immigrant women from Ukraine hold residence and work permits, with the exception of a small percentage who reside in the country irregularly.
SCOPE:	The aim of this study is to examine the working and health conditions of Ukrainian immigrant women and refugees in Greece. Specifically, the study focuses on the impact of their employment in domestic work and caregiving, as well as their access to healthcare services in the country. To accomplish this, the research utilized the method of literature review.
METHODS:	The present literature review includes studies conducted between 2000 and 2023, and the data was retrieved from Google Scholar and Scopus databases.
RESULTS:	Based on the results of the current analysis, it is concluded that the majority of female migrants from Ukraine are employed as domestic workers or caregivers for the elderly and children. Their living conditions and wages are often mistakenly perceived as good. In terms of care, safety, and health benefits, those who are legally residing in the country and have social security are more satisfied with the benefits they receive. The majority of them have a seemingly good relationship with their employers.
CONCLUSIONS:	The integration of Ukrainian in Greece is relatively difficult, due to the discrimination they receive, but despite this, an effort is made to integrate them, which is facilitated in cases where they know Greek and have lived in our country for many years. In particular, Ukrainian refugees are faced with more and greater difficulties, compared to immigrant women, because issues such as legal status, forced displacement and gender are factors that affect their integration. Also, the risk of exploitation, unfavorable working conditions, and exclusion from available health services are some of the significant difficulties faced by Ukrainian refugee and immigrant women.
KEYWORDS:	Ukrainian, female immigrants, female refugees; domestic work, care, healthcare

Περιεχόμενα

Abstract	7
Κατάλογος Συντομογραφιών	10
Κατάλογος Πινάκων	10
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	10
Εισαγωγή.....	11
A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	13
Κεφάλαιο Πρώτο:	14
1. Θεωρητικό πλαίσιο: Η έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης	14
1.1. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης.....	14
1.1.1. Αιτίες της μετανάστευσης.....	16
1.1.2. Θηλυκοποίηση της μετανάστευσης	18
1.2. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης στην ΕΕ	18
1.3. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα.....	20
1.3.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά μεταναστριών διεθνώς και στην Ελλάδα	21
1.3.2. Οι Ουκρανοί ως Μετανάστες: Μετακίνηση Ουκρανών προς την Ελλάδα έως το 2022	22
1.3.2.1. Αιτίες της μετανάστευσης, πριν την εμπόλεμη σύρραξη	23
1.3.2.2. Μέτρα και προκλήσεις ένταξης έως το 2022	24
1.3.3. Οι Ουκρανοί ως Αιτούντες άσυλο και Πρόσφυγες: Βίαιη Μετακίνηση και Εκτοπισμός Ουκρανών προς την Ελλάδα λόγω εμπόλεμης σύρραξης μετά το 2022	25
1.3.3.1. Αιτίες του εκτοπισμού, μετά την εισβολή	27
1.3.2.2. Μέτρα και προκλήσεις ένταξης και αποκλεισμού, μετά την εισβολή	27
1.4. Οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας: Χαρακτηριστικά επαγγελματιών.....	29
1.4.1. Οικιακή εργασία	29
1.4.2. Παροχή φροντίδας (care).....	30
1.4.3. Υγεία, ασφάλεια και πρόσβαση σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης οικιακών εργατριών και παρόχων φροντίδας	31
B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	32
Κεφάλαιο Δεύτερο:.....	33
2. Μεθοδολογία	33
2.1. Σκοπός και Στόχοι Έρευνας	33
2.2. Περιγραφή στρατηγικής αναζήτησης: Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας	33
2.3. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών.....	36

2.4.	Τελική επιλογή μελετών συστηματικής ανασκόπησης	36
2.5.	Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών	37
Κεφάλαιο Τρίτο:		39
3.	Ανάλυση Αποτελεσμάτων	39
3.1.	Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών	39
3.1.1.	Χώρα διεξαγωγής.....	48
3.1.2.	Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)	48
3.1.3.	Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)	49
3.1.4.	Συμμετέχοντες.....	49
3.1.5.	Κύρια ευρήματα μελετών (έκβαση) στην Ελλάδα.....	50
3.1.6.	Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών	55
3.1.6.1.	Μικτές μέθοδοι	56
3.1.6.2.	Ποσοτικές μέθοδοι.....	57
3.1.6.3.	Ποιοτικές μέθοδοι.....	58
Κεφάλαιο Τέταρτο:		60
4.	Συζήτηση	60
4.1	Επιδράσεις στην καθημερινή ζωή των εργαζομένων γυναικών από τρίτες χώρες	60
4.1.1.	Οικογενειακές σχέσεις - προσωπική ζωή	60
4.2	Επιδράσεις σε προσωπικό επίπεδο και σε οικογενειακούς δεσμούς.....	61
4.3	Επιδράσεις στα εργασιακά δικαιώματα.....	61
4.4	Επιδράσεις στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας	61
Κεφάλαιο Πέμπτο:		67
5.	Συμπεράσματα-Προτάσεις.....	67
5.1	Μέτρα και πολιτικές Δημόσιας Υγείας	67
5.2.	Μέτρα και πολιτικές μετανάστευσης	68
Βιβλιογραφία.....		69
Ξενόγλωσση		69
Ελληνόγλωσση.....		76
Ηλεκτρονικές Πηγές (αγγλικά)		77
Ηλεκτρονικές Πηγές (ελληνικά)		78

Κατάλογος Συντομογραφιών

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση / European Union
ΔΟΕ / ILO	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας / International Labour Organization
ΠΟΥ/WHO	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας / World Health Organization
ΠΤΧ	Πολίτες Τρίτων Χωρών
ΥΜΑ	Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Στρατηγική αναζήτησης Google Scholar (αγγλικά).....	35
Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης Scopus (αγγλικά)	35
Πίνακας 3: Στρατηγική αναζήτησης Google Scholar (ελληνικά).....	35
Πίνακας 4: Αποτελέσματα ανασκόπησης	40
Πίνακας 5: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με μικτές μεθόδους.....	56
Πίνακας 6: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποσοτικές μεθόδους.....	57
Πίνακας 7: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποιοτικές μεθόδους.....	58

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Πολίτες τρίτων χωρών ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού στην ΕΕ27 και τη Νορβηγία και το ποσοστό των γυναικών (2020)	19
Διάγραμμα 2: Εκδόσεις κάρτας άδειας προσωρινής προστασίας.....	26
Διάγραμμα 2: Διάγραμμα αναζήτησης	38

Εισαγωγή

Η μετανάστευση από την Ουκρανία σε χώρες της ΕΕ έχει απασχολήσει κατά καιρούς τους ακαδημαϊκούς και τους ερευνητές στο πεδίο της μετανάστευσης, καθώς οι Ουκρανοί αποτελούν μια από τις μεγαλύτερες ομάδες όλων των πολιτών τρίτων χωρών (ΠΤΧ) που ζουν και εργάζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (Kall et al. 2020). Ο εκτοπισμός των Ουκρανών προσφύγων στην Ελλάδα έχει μελετηθεί ελάχιστα, ειδικά τα τελευταία έτη, παρά το γεγονός ότι η ουκρανική μετανάστευση στην χώρα μας είναι ενδιαφέρουσα για τις σύγχρονες μελέτες μετανάστευσης για ποικίλους λόγους. Αρχικά, η μετανάστευση των Ουκρανών αποτελεί αριθμητικά μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα - οικονομικών μεταναστών/μεταναστριών ως επί το πλείστον- που μετακινείται από το 1990 προς την Ελλάδα μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και, ως εκ τούτου, καθορίζει τις τάσεις για τους μετανάστες από τον μετασοβιετικό χώρο. Παράλληλα, με περισσότερες από 300.000 άδειες πρώτης διαμονής που εκδόθηκαν σε πολίτες της Ουκρανίας το 2014 σε όλη την ΕΕ (Fedyuk & Kindler, 2016; Jaroszewicz, 2015), παρέχεται μια πολύτιμη περίπτωση για συγκριτικές μελέτες κινητικότητας πολιτών τρίτων χωρών στη χώρα. Επιπλέον, η ουκρανική μετανάστευση ανταποκρίνεται έντονα στη έμφυλη ζήτηση συγκεκριμένων τομέων εργασίας στις χώρες υποδοχής. Μετά τη στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, με 6,021,400 εκατομμύρια άτομα να έχουν εγκαταλείψει τη χώρα αναζητώντας καταφύγιο στην Ευρώπη (UNCHR/ODP, 2024). 4.25 εκατομμύρια πρόσφυγες από την Ουκρανία είναι εγγεγραμμένοι για προσωρινή προστασία στην ΕΕ (European Council, 2024; Eurostat, 2024) και στην Ελλάδα έχουν δοθεί 30.477 άδειες προσωρινής προστασίας με την έναρξη της σύρραξης (ΥΜΑ, 2024 Ιούνιος) ενώ ισχυρές άδειες διαμονής είναι πολιτών Ουκρανίας είναι 2.356 (ΥΜΑ ΝΜ, 2024 Ιούνιος).

Οι μετακινήσεις από την Ουκρανία εντοπίζονται κυρίως στο γυναικείο φύλο, γεγονός το οποίο επιτρέπει την ανάλυση της εμφάνισης και της ανάπτυξης των έμφυλων μεταναστευτικών ρευμάτων. Όλες αυτές οι πτυχές δικαιολογούν την ανάγκη για μια εις βάθος και πιο συστηματοποιημένη ματιά στην ενημερωμένη γνώση αυτών των πολύπλοκων μεταναστεύσεων. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τις επιδράσεις της απασχόλησης τους στην οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας στην καθημερινή ζωή των γυναικών από την Ουκρανία και στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες υγείας στην Ελλάδα. Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης μελετών που έχουν διεξαχθεί την περίοδο 2000-2023 και αναζητήθηκαν στις βάσεις δεδομένων Google Scholar και Scopus.

Η μελέτη χωρίζεται σε δυο μέρη, το γενικό και το ειδικό μέρος. Τα πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αφορά την έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης και την ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα την περίοδο 1990–2023 αντίστοιχα. Ειδικότερα, όσον αφορά στο πρώτο κεφάλαιο, σχετικά με την έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης διερευνώνται το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης διεθνώς, στην ΕΕ και στην Ελλάδα, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των μεταναστριών διεθνώς και στην Ελλάδα, καθώς και οι αιτίες της μετανάστευσης. Επίσης, διερευνάται η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα πριν την εισβολή (δημογραφικά χαρακτηριστικά, αιτίες μετανάστευσης, λόγοι εγκατάστασης στην Ελλάδα και ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού). Επιπλέον διερευνώνται οι παραπάνω παράμετροι και χαρακτηριστικά της ουκρανικής μετανάστευσης την περίοδο μετά την εισβολή. Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας γίνεται παρουσίαση της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήθηκε, ήτοι της ανασκόπησης βιβλιογραφίας. Ειδικότερα, αρχικά παρουσιάζεται η έννοια της ανασκόπησης και στη συνέχεια, οι πηγές πληροφοριών, η διαδικασία συλλογής δεδομένων και επιλογής μελετών, α κριτήρια επιλογής και αποκλεισμού τους, παρουσιάζεται το διάγραμμα ροής και ο πίνακας βιβλιογραφικής ανασκόπησης, όπου συνοπτικά αποτυπώνονται οι μελέτες που συγκεντρώνονται στο ειδικό μέρος. Το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζει τα αποτελέσματα των μελετών που προέκυψαν σύμφωνα με τα κριτήρια επιλογής και αποκλεισμού της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Τα αποτελέσματα κατηγοριοποιούνται σε ενότητες. Στο τέταρτο κεφάλαιο συζητούνται επιπτώσεις των συνθηκών εργασίας στην υγεία των μεταναστριών και γυναικών προσφύγων από την Ουκρανία, οι επιπτώσεις από την απασχόλησή τους στην οικιακή εργασία και στην παροχή φροντίδας στην πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υγείας. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα μελέτης γίνονται προτάσεις για τη βελτίωση της ζωής των μεταναστριών στη χώρα.

A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο Πρώτο:

1. Θεωρητικό πλαίσιο: Η έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης

1.1. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης

Η μετανάστευση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις σημερινές κοινωνίες παγκοσμίως (Lama, Hamza & Wester, 2021; Khattab, et al, 2020, Babar et al. 2020; Fleury, 2016). Η κατανόηση της έμφυλης διάστασης του φαινομένου της μετανάστευσης μπορεί να οδηγήσει σε προγράμματα και πολιτικές που ενισχύουν τα οφέλη και μειώνουν το κόστος ειδικά για τις γυναίκες μετανάστριες (Lama et al., 2016). Με σκοπό να αναπτυχθεί η εν λόγω έννοια της μετανάστευσης, οι αναλυτές και οι ειδικοί χρειάζονται αξιόπιστα και ακριβή δεδομένα και μιας εις βάθος ανάλυση της έμφυλης διάστασης της μετανάστευσης (Lama et al., 2016). Ένας αυξανόμενος όγκος ερευνών επικεντρώνεται στη μετανάστευση και στο φύλο των μεταναστών (Fleury, 2016; Paul, 2015; Boyd & Grieco, 2014).

Όσον αφορά στη μελέτη της μετανάστευσης ως φαινομένου, έχει ως βασική προϋπόθεση την υιοθέτηση μιας γενικότερης θεωρητικής προσέγγισης (Castles, 2010), η οποία επιτρέπει την ανάλυση της ιδιομορφίας, πολυποικιλότητας και πολυπλοκότητας της (FitzGerald, 2022), καθώς το εν λόγω φαινόμενο διαθέτει πολλές πλευρές και τίθεται σε ένα ευρύ πλαίσιο, ιστορικό και κοινωνικό (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης, 2013). Η μετανάστευση αποτελεί μια περίπλοκη διαδικασία που στηρίζεται στην οργάνωση αλλά και τη λειτουργία ενός κοινωνικού σχήματος με διαφορετικές πλευρές και διαστάσεις, με την έννοια ότι αποτελεί ένα συστατικό στοιχείο της δυναμικής των κοινωνικών σχέσεων (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης, 2013).

Η κατανόηση του πλαισίου και των παραγόντων ανάπτυξης του μεταναστευτικού φαινομένου προϋποθέτει την ανασκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων της μετανάστευσης, σύμφωνα με τους Massey et al., (1993): α) Η νεοκλασική οικονομική θεωρία ερμηνεύει τη μετανάστευση ως αποτέλεσμα από τις γεωγραφικές διαφορές στην προσφορά και τη ζήτηση εργασίας (μακρο-επίπεδο/μικρο επίπεδο) καθώς και στο εισόδημα. β) Τα νέα οικονομικά της μετανάστευσης η απόφαση δεν λαμβάνονται από μεμονωμένους παράγοντες, αλλά από μεγαλύτερες μονάδες συγγενών ατόμων, συνήθως οικογένειες ή νοικοκυριά όπου ενεργούν συλλογικά για να μεγιστοποιήσουν το αναμενόμενο εισόδημα. γ) Η θεωρία της διττής αγοράς εργασίας ερμηνεύει τη μετανάστευση ως μια μόνιμη ζήτηση, για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό, εγγενής στην ανεπτυγμένα κράτη και χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη δύο αγορών εργασίας όπου στη

δευτερεύουσα οι εργαζόμενοι/ες κατέχουν επισφαλείς και ανειδίκευτες θέσεις εργασίας. ε) Σύμφωνα με μαρξιστική προσέγγιση, η μετανάστευση σχετίζεται με τον άνισο καταμερισμό του εθνικού και παγκόσμιου πλούτου. στ) Η θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων, ερμηνεύει τη μετανάστευση ως συνέπεια του σχηματισμού της καπιταλιστικής επενδύσεις και εισροές στον αναπτυσσόμενο κόσμο. ζ) Η θεωρία των δικτύων, βάσει της οποίας η μετανάστευση βασίζεται σε δίκτυα επαφών, διαπροσωπικών δεσμών που συνδέουν δυνητικούς μετανάστες, με πρώην μετανάστες και μη μετανάστες στις περιοχές καταγωγής και προορισμού μέσω δεσμών συγγένειας, φιλίας και κοινής κοινοτικής καταγωγής.

Στο πλαίσιο της έρευνας για τη μετανάστευση, υπάρχει μια μακρά παράδοση που βασίζεται στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και ορίζει ως έννοια στη μετανάστευση την κοινή απόφαση ενός νοικοκυριού (Adda et al., 2022; Lutz et al. 2018). Το εν λόγω επιχείρημα έχει επεκταθεί στη θεωρία της διαπραγματεύσεως, υποστηρίζοντας ότι ο σύντροφος με τη μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη προβλέπεται να επικρατήσει στην απόφαση της μετανάστευσης, με αποτέλεσμα ο ασθενέστερος σύντροφος, εκείνος δηλαδή που έχει τη λιγότερη διαπραγματευτική δύναμη ακολουθεί τις αναφορές μετανάστευσης του/της συζύγου του (Erlinghagen, 2021; Lutz et al., 2018). Ένα άλλο σκέλος διερεύνησης των παραγόντων της μετανάστευσης τονίζει τη σημασία του ρόλου των φύλων για την κατανόηση της μετανάστευσης (Thadani & Todaro, 2019). Σε κάθε περίπτωση, η μετανάστευση θα μπορούσε να επεξηγηθεί ως μια σύνθετη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Erlinghagen, 2021).

Σύμφωνα με έρευνα των Thadani & Todaro (2019), οι γυναίκες είναι εκείνες που κυριαρχούν σε ορισμένα μεταναστευτικά ρεύματα π.χ. σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και σε ορισμένα μέρη της Ασίας. Η κυριαρχία των γυναικών για παράδειγμα στα μεταναστευτικά ρεύματα στις Φιλιππίνες έχει θεωρηθεί ότι μοιάζει με το πρότυπο μετανάστευσης της Λατινικής Αμερικής (Thadani & Todaro, 2019). Σε παγκόσμιο επίπεδο, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) εκτιμά ότι οι γυναίκες αποτελούν το ήμισυ του παγκόσμιου μεταναστευτικού πληθυσμού, αλλά σε ορισμένες χώρες αντιπροσωπεύουν το 70-80 τοις εκατό των μεταναστών (Moyce & Schenker, 2018). Σύμφωνα με πρόσφατη δημοσίευση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, οι εκτιμήσεις για το έτος 2019 δείχνουν ότι υπάρχουν 99 εκατομμύρια άνδρες μετανάστες και 70 εκατομμύρια γυναίκες (ILO, 2021). Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Migration Network, 2022), σε παγκόσμιο επίπεδο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν περίπου το 50% των μεταναστών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα εν λόγω στοιχεία, στα μέσα του 2020, οι μετανάστριες εκτιμάται ότι ανέρχονται σε 135 εκατομμύρια και αποτελούν το ~48,1% του συνόλου των μεταναστών παγκοσμίως, ενώ στα μέσα του 2021, οι γυναίκες ήταν ελαφρώς περισσότερες από το ήμισυ των μεταναστών παγκοσμίως, εκτιμώμενες σε συνολικά 33 εκατομμύρια ή στο 51,2% των μεταναστών στην Ε.Ε. (European Migration Network, 2022).

Τα αίτια της μετανάστευσης των γυναικών έχουν την τάση να επικεντρώνονται σε μη δεσμευμένες γυναίκες που μεταναστεύουν ανεξάρτητες (Sîrbu et al., 2021; Thadani & Todaro, 2019). Η σημασία του γάμου ως μέσου ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για τις γυναίκες, τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες, έχει γενικά αναγνωριστεί (Thadani & Todaro, 2019). Η μετανάστευση των έγγαμων γυναικών και η μετανάστευση των γυναικών για την επιδίωξη βελτιωμένων συζυγικών προοπτικών, ή της οικογενειακής επανένωσης είναι δύο διαφορετικές πτυχές της συζυγικής μετανάστευσης (Thadani & Todaro, 2019). Εντούτοις, η πλειονότητα της διεθνούς βιβλιογραφίας επισημαίνει ότι οι γυναίκες μετακινούνται ώστε να βελτιώσουν την οικονομική κατάσταση τους ή μελών της οικογένειας που παραμένουν στη χώρα καταγωγής μέσω αποταμίευσης και αποστολής εμβασμάτων.

1.1.1. Αιτίες της μετανάστευσης

Η μετανάστευση μπορεί να ξεκινήσει ως διαδικασία για διάφορους λόγους και να λάβει διάφορες μορφές. Για παράδειγμα, η μετανάστευση μπορεί να είναι προσωρινή, μόνιμη ή κυκλική και περιλαμβάνει μετανάστες που επιστρέφουν στα σπίτια τους (Battistella, 2018). Επιπλέον, υπάρχει η διεθνής μετανάστευση η οποία αναφέρεται στη μετακίνηση ενός ατόμου σύνορα της χώρας, συχνά με σκοπό τη διατήρηση της διαμονής στον προορισμό και η εσωτερική μετανάστευση, σύμφωνα με την οποία οι μετανάστες παραμένουν εντός των συνόρων της χώρας αλλά μετακινούνται σε επαρχίες, πολιτείες ή δήμους ή προς ή από αγροτικές και αστικές περιοχές (Battistella, 2018).

Οι κύριες αιτίες μετανάστευσης των γυναικών είναι η οικογένεια, οικονομικοί ή εκπαιδευτικοί λόγοι (Kaczan & Orgill-Meyer, 2020). Ιστορικά, οι γυναίκες θεωρούνταν ότι μετανάστευαν κυρίως για γάμο ή οικογενειακή επανένωση, και στις δύο περιπτώσεις διεθνώς ή στο εσωτερικό, με την έννοια ότι πολλές γυναίκες μεταναστεύουν για να ξαναβρεθούν με τους συζύγους τους ή να ενώσουν την οικογένεια τους (Della Puppa, 2018). Σχεδόν διπλάσιο είναι το ποσοστό των γυναικών που μεταναστεύουν κυρίως στις ΗΠΑ για λόγους οικογενειακής επανένωσης (Ghosh 2009). Ειδικότερα η εν λόγω αιτία θεωρείται η κύρια αιτία μετανάστευσης των γυναικών σε Αυστραλία, Καναδά, χώρες της Ευρώπης, Νέα Ζηλανδία και ΗΠΑ (Ghosh 2009). Σύμφωνα με μια έρευνα όπως αναφέρεται στους Thadani & Todaro (2019), στην Ινδία, ο γάμος ήταν η αιτία του 89% της μετανάστευσης των γυναικών σε αγροτικές περιοχές και του 59% σε αστικές.

Επιπλέον, σημαντικό ποσοστό γυναικών μεταναστεύει με σκοπό να ενισχύσουν τις οικονομικές ευκαιρίες καθώς και προς αναζήτηση καλύτερων θέσεων εργασίας ή συνθηκών εκπαίδευσης (Dabić et al., 2020). Ειδικότερα, έρευνες δείχνουν ότι το επίπεδο εκπαίδευσης και η τρέχουσα απασχόληση συνδέονται θετικά με τη μετανάστευση (Feliciano, 2008). Σύμφωνα με τη μελέτη του Feliciano (2008), που πραγματοποιήθηκε στο Μεξικό με τη συμμετοχή 14.000 ατόμων έδειξε ότι τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης και η εκπαίδευση αύξησαν τη μετανάστευση μεταξύ

των γυναικών. Επιπλέον, οι Richter & Taylor (2008) οι οποίοι διεξήγαγαν μελέτη σε περιοχή του Μεξικού έδειξαν ότι η εκπαίδευση σχετίζεται με τη διεθνή γυναικεία μετανάστευση σε μη γεωργικές εργασίες, καθώς οι γυναίκες αφήνουν τις αγροτικές περιοχές που διαβιών για την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών εκπαίδευσης.

Ένας από τους προσωπικούς λόγους που ωθούν τις γυναίκες να μεταναστεύσουν είναι πιθανές ανισότητες τις οποίες αντιμετωπίζουν στην χώρα προέλευσης τους ή και μέσα στην οικογένεια τους (Hoang et al., 2015). Εν γένει έχει βρεθεί ότι οι γυναίκες μπορεί να μεταναστεύσουν λόγω των έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων που βιώνουν στο σπίτι τους (Hoang et al., 2015) ενώ οι Erulkar et al. (2006) διαπίστωσαν ότι πάνω από το 20% εφήβων μεταναστριών από την Αιθιοπία μεταναστεύουν για να αποφύγουν τον αναγκαστικό γάμο σε μικρή ηλικία. Οι Ferrant & Tuccio (2015) όσον αφορά στο κομμάτι των ανισοτήτων και των διακρίσεων που βιώνουν οι γυναίκες σε κάποιες χώρες ως αιτία μετανάστευσης, βρήκαν ότι η μετανάστευση αποτελεί ένα μέσο αποφυγής του πρόωγου γάμου, του ακρωτηριασμού των γυναικείων γεννητικών οργάνων, του κοινωνικού στιγματισμού λόγω φύλου ή της πιθανότητα άσκησης έμφυλης βίας, ενώ ο εκτοπισμός-ξεριζωμός γυναικών και κοριτσιών επιφέρει σημαντική απώλεια ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Τζαβέλλα & Σακελλαρίδης, 2020)

Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει παγκοσμίως, η μετανάστευση μπορεί να οφείλεται σε μεμονωμένους παράγοντες, όπως η οικογενειακή κατάσταση, η εκπαίδευση, οικογενειακοί ή κοινωνικοί παράγοντες, όπως η κοινωνική τάξη των γυναικών (Fleury, 2016). Έρευνες δείχνουν ότι παγκοσμίως, κυρίως οι οικονομικά ασθενείς γυναίκες με χαμηλό βιοτικό επίπεδο στη χώρα προέλευσης τους είναι εκείνες που μεταναστεύουν (Phizacklea, 2022; Castelli, 2018; Ahmad, et al., 2005). Επιπλέον, σύμφωνα με τους Anjara, et al. (2017) βασικό χαρακτηριστικό των γυναικών που μεταναστεύουν είναι ότι στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες που αναζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και υγείας (ψυχολογικής και σωματικής). Όσον αφορά στην οικογενειακή τους κατάσταση, σε ορισμένες χώρες, οι ανύπαντρες γυναίκες είναι περισσότερο πιθανό να μεταναστεύσουν (Boyd & Grieco, 2014). Για παράδειγμα, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι μεγαλύτερες κόρες της οικογένειας, μεταναστεύουν προκειμένου να συμβάλλουν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής, διαβίωσης και εκπαίδευσης των μικρότερων μελών της οικογένειας. Σε άλλες περιπτώσεις, είναι πιθανό να μεταναστεύουν σε μεγαλύτερο ποσοστό παντρεμένες γυναίκες με παιδιά οι οποίες πιθανόν αντιμετωπίζουν προβλήματα στο γάμο τους (Erulkar et al., 2006). Επιπλέον χαρακτηριστικό των γυναικών που μεταναστεύουν είναι ότι εργάζονται σε μη ικανοποιητικές θέσεις εργασίας. Μάλιστα, στο Μαρόκο οι γυναίκες που μεταναστεύουν ή είναι περισσότερο πιθανό να μεταναστεύσουν είναι εκείνες που εργάζονται αλλά δεν είναι ικανοποιημένες με την εργασία τους στις χώρες προέλευσης τους (Fullin & Reyneri, 2011).

1.1.2. Θηλυκοποίηση της μετανάστευσης

Οι γυναίκες ολοένα και περισσότερο μετακινούνται στο πλαίσιο της μετανάστευσης μόνες τους, συχνά για να ενισχύσουν τις οικονομικές ευκαιρίες αναζητώντας εργασία ή εκπαίδευση (Thadani & Todaro, 2019; Fleury, 2016). Τα στοιχεία δείχνουν ότι το ποσοστό της γυναικείας μετανάστευσης αυξάνεται ταχύτερα από το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών μεταναστών σε πολλές χώρες που δέχονται υψηλό επίπεδα μεταναστών (Adserà & Ferrer, 2015). Αυτή η τάση, όπως αναφέρεται σε διάφορες μελέτες (Μαράτου-Αλιπράντη κ.ά, 2007; Bavili, 2022; Pachkova, 2020; Gabaccia, 2016) είναι γνωστή ως «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης». Η μετανάστευση των γυναικών παγκοσμίως μπορεί να βελτιώσει την αυτονομία και την αυτοεκτίμηση τους, καθώς και την ισχύ των γυναικών (Fleury, 2016). Επιπλέον, η μετανάστευση μπορεί να αλλάξει τα παραδοσιακά πρότυπα καθώς οι γυναίκες αποκτούν πρόσβαση στην εκπαίδευση και τις οικονομικές ευκαιρίες (Platonova & Gény, 2017). Η εισαγωγή σε πιο δίκαιους κοινωνικούς κανόνες μπορεί επίσης να βελτιώσει τα δικαιώματα των γυναικών και την πρόσβαση στους πόρους (Platonova & Gény, 2017).

Όταν οι μετανάστριες επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους συχνά διατηρούν την αυτονομία τους και φέρνουν νέους κανόνες, δεξιότητες και τεχνογνωσία στις χώρες προέλευσης τους (Villares-Varela, 2018; Williams & Krasniqi, 2018). Με τις εν λόγω δεξιότητες τους, οι μετανάστριες που επιστρέφουν στις χώρες τους συχνά ξεκινούν τις δικές τους επιχειρήσεις, βασιζόμενες στις γνώσεις και την εμπειρία που έχουν αποκτήσει στις χώρες που τις φιλοξένησαν (Williams & Krasniqi, 2018; Fleury, 2016). Η μετανάστευση μπορεί δε να επηρεάσει θετικά τις γυναίκες ακόμη και στην περίπτωση που δεν είναι οι ίδιες μετανάστες (Sraan & van Naerssen, 2018). Δηλαδή, η μετανάστευση μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα για αυτές, με την έννοια ότι μπορεί να επηρεάσει και να αλλάξει τα πρότυπα των φύλων στο σπίτι, δημιουργώντας μεγαλύτερη ισότητα των φύλων και δικαιοσύνη (Sraan & van Naerssen, 2018). Όταν οι γυναίκες μένουν πίσω καθώς οι σύζυγοί τους μεταναστεύουν, συχνά αποκτούν μεγαλύτερο έλεγχο και ισχύ στα νοικοκυριά τους, ενεργώντας ως φορείς λήψης αποφάσεων για τις επιλογές και τα οικονομικά της οικογένειας (Sraan & van Naerssen, 2018) ενώ ταυτόχρονα, ενδέχεται σταδιακά να εμφανιστεί αποδιοργάνωση των οικογενειακών ρόλων και δεσμών. Επιπλέον, η ευημερία της οικογένειας, η υγεία και η εκπαίδευση των παιδιών βελτιώνεται (Sraan & van Naerssen, 2018).

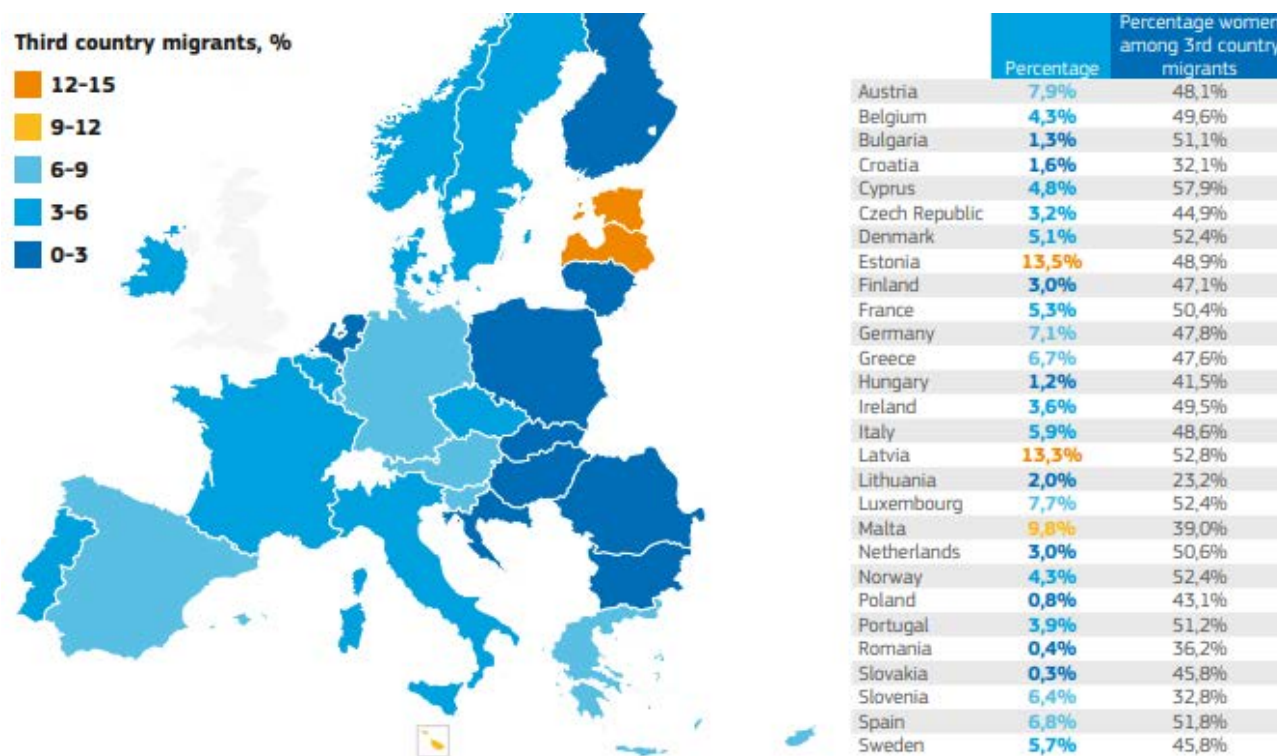
1.2. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης στην ΕΕ

Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η γυναικεία μετανάστευση αυξάνεται συνεχώς στην ΕΕ και αποτελεί περίπου το 50% του συνόλου των μεταναστών, οι οποίοι μεταναστεύουν για διάφορους λόγους (πχ οικονομικούς, μετανάστευση λόγω καταστροφών στις χώρες προέλευσης, μετανάστευση για οικογενειακή επανένωση, πολιτικοί πρόσφυγες ή φυγή λόγω πολέμων στις χώρες προέλευσης, ζητούντες άσυλο, παράτυπη μετανάστευση) (Fleury, 2016).

Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Migration Network, 2022), σε παγκόσμιο επίπεδο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν περίπου το 50% των μεταναστών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα εν λόγω στοιχεία, στα μέσα του 2020, οι μετανάστριες εκτιμάται ότι ανέρχονται σε 135 εκατομμύρια και αποτελούν το ~48,1% του συνόλου των μεταναστών παγκοσμίως, ενώ στα μέσα του 2021, οι γυναίκες ήταν ελαφρώς περισσότερες από το ήμισυ των μεταναστών παγκοσμίως, εκτιμώμενες σε συνολικά 33 εκατομμύρια ή στο 51,2% των μεταναστών στην Ε.Ε. (European Commission, 2022).

Το 2020, ο πληθυσμός της ΕΕ27 ήταν 452.687.496 και το 51% ήταν γυναίκες, με το μερίδιο στα Κράτη-Μέλη να κυμαίνεται μεταξύ 49% και 53% (European Migration Network, 2021) ενώ οι ΠΤΧ αντιπροσώπευαν περίπου το 5% του πληθυσμού (European Migration Network, 2021). Το 51% περίπου ήταν άνδρες και στο Διάγραμμα 1 το ποσοστό των γυναικών μεταξύ των ΠΤΧ στο σύνολο του πληθυσμού ΠΤΧ (European Migration Network, 2021).

Διάγραμμα 1: Πολίτες τρίτων χωρών ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού στην ΕΕ27 και τη Νορβηγία και το ποσοστό των γυναικών (2020)

Πηγή: European Migration Network (2021).

Παρά τα θετικά γνωρίσματα που δύναται να έχει η μετανάστευση των γυναικών όπως αναφέρθηκαν στην ενότητα παραπάνω, αξίζει να τονισθεί και να επισημανθεί ότι οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν, κατά γενικό κανόνα, σημαντικά προβλήματα ενσωμάτωσης στις χώρες υποδοχής (Okeke-Ihejirika et al. 2018), τα οποία αφορούν κυρίως στη δυσχερή πρόσβαση στην αγορά εργασίας

χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και υψηλά ποσοστά ανεργίας (Ballarino & Panichella, 2018), απασχόληση κυρίως σε θέσεις προσωρινής εργασίας ή θέσεις χαμηλών αμοιβών χωρίς καμία κοινωνική και οικονομική προστασία, ή σε κλάδους της ανεπίσημης οικονομίας και αδήλωτης εργασίας (Triandafyllidou & Bartolini, 2020) περιορισμένες γλωσσικές δεξιότητες, χαμηλή συμμετοχή στη βασική και κυρίως στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Liebig & Tronstad, 2018), περιορισμένη συμμετοχή στην κοινωνική, πολιτική, συνδικαλιστική και πολιτιστική ζωή της χώρας υποδοχής (Elo, Aman & Täube, 2020), φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό (Perreira & Pedroza, 2019; Okeke-Ihejirika et al., 2018) αλλά και έμφυλη βία.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένας μεγάλος αριθμός νέων γυναικών, απόφοιτοι ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των χωρών προέλευσης τους, καταλήγουν να απασχολούνται στην ΕΕ σε σχετικά ανειδίκευτη εργασία, ως οικιακοί βοηθοί για παράδειγμα, συνεπεία του υψηλού ποσοστού γυναικείας ανεργίας στις χώρες τους και των χαμηλών αποδοχών στα επαγγέλματα που αντιστοιχούν στις δεξιότητες και τα προσόντα τους (ΕΕ, 2006). Για παράδειγμα, σύμφωνα με έρευνα των Bayona-i-Carrasco & Avila-Tàries (2020), οι περισσότερες μετανάστριες από την Λατινική Αμερική και την Καραϊβική οι οποίες καταλήγουν σε χώρες της ΕΕ, εργάζονται σε χαμηλής ειδίκευσης εργασίες παρά το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Αντίστοιχα είναι τα ευρήματα και στη μελέτη των Adserà Ferrer & Herranz (2020) οι οποίοι μελέτησαν την ένταξη των μεταναστριών στην αγορά εργασίας πέντε χωρών της ΕΕ και συγκεκριμένα των Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Σουηδία και Ηνωμένο Βασίλειο την περίοδο 2005-2015.

1.3. Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα

Στα μέσα της δεκαετία του 1970 οι ροές μεταναστευτικών πληθυσμών δεν ήταν σημαντικές ώστε να απασχολήσει την ελληνική μεταναστευτική πολιτική έως το 1989 (Triandafyllidou, Maroufouf & Nikolova, 2009; Κόντης, 2021). Η πλειονότητα των μεταναστριών προερχόταν από τις Φιλιππίνες και έφταναν στην Ελλάδα όπου απασχολούνταν ως οικιακοί βοηθοί (Kouta, et al., 2021). Περί το τέλος της δεκαετίας του 1980 ήταν πλέον σαφές ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης στη χώρα θα αυξάνονταν δραματικά, γεγονός το οποίο επιβεβαιώθηκε με την κατάρρευση των καθεστώτων των χωρών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης και με την είσοδο κυρίως Αλβανών μεταναστών ελληνικής ή αλβανικής καταγωγής στην Ελλάδα (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης, 2013).

Σύμφωνα με την απογραφή της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (2001), που υπήρχαν 797.091 αλλοδαποί κάτοικοι στην Ελλάδα. Από αυτούς, οι 750.000 ήταν πολίτες εκτός των χωρών της ΕΕ. Αν συμπεριλάβουμε και τον πληθυσμό των επαναπατρισθέντων Ελλήνων από την πρώην Σοβιετική Ένωση που μετανάστευσαν στην Ελλάδα κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990, ο οποίος, σύμφωνα με απογραφή που πραγματοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Παλινοστούντων Ομοεθνών το 2000, αριθμούσε 155.319 άτομα (Γενική Γραμματεία Repatriated Co-Ethnics, 2000),

ο πραγματικός αριθμός μεταναστών στην Ελλάδα το 2001 αυξάνεται σε περίπου 900.000 (Triandafyllidou, Maroufouf & Nikolova, 2009). Σύμφωνα με την ίδια πηγή, η βασική αιτία εγκατάστασης μεταναστών στην Ελλάδα ήταν η αναζήτηση εργασίας, ακολουθούμενη από την οικογένεια επανένωση, ενώ τα ποσοστά των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων ήταν αρκετά χαμηλά.

Σύμφωνα με την Απογραφή του 2011 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014), ο μόνιμος πληθυσμός της Ελλάδας ανήλθε σε 10.816.286 κατοίκους, οι συνολικά εγκατασταθέντες στην Ελλάδα το 2010 ήταν 79.554 επιπλέον σε σχέση με την προηγούμενη απογραφή, εκ των οποίων οι 49.992 προήλθαν από χώρες της ΕΕ, οι 13.780 από χώρες της υπόλοιπης Ευρώπης, 4.159 από την Αφρική, 365 από χώρες της Καραϊβικής, Νότιας ή Κεντρικής Αμερικής, 4.926 από τη Βόρεια Αμερική, 12.017 από την Ασία και 1.315 από την Ωκεανία. Από τους παραπάνω, οι 36.213 ήτοι ποσοστό της τάξης του ~45,5% ήταν γυναίκες. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ίδιας απογραφής (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014), την περίοδο 2005 – 2010 εγκαταστάθηκαν στη χώρα συνολικά 329.556 μετανάστες, κυρίως από χώρες της ΕΕ (160.703), χώρες της υπόλοιπης Ευρώπης (81.579) και της Ασίας (54.508). Το ποσοστό της γυναικείας μετανάστευσης διαμορφώθηκε σε ~48% του συνόλου των μεταναστών την πενταετία 2005 – 2010. Το 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της Ελλάδας ανέρχεται σε 10.482.487, εκ των οποίων οι 765.598 αποτελούν μετανάστες από άλλες χώρες. Συγκεκριμένα από την Ουκρανία ο αριθμός των μεταναστών ανέρχεται σε 16.408 δηλαδή περίπου 2,1%. (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2023).

1.3.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά μεταναστριών διεθνώς και στην Ελλάδα

Τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των μεταναστριών στη χώρα προέρχονται κυρίως από χώρες της ΕΕ και της υπόλοιπης Ευρώπης, αλλά και της Ασίας (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014). Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για το έτος 2014 (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2019), το 68% των μεταναστριών στην Ελλάδα προέρχονταν από την Αλβανία, 6,7% από χώρες της Ασίας, το 4% από την Ουκρανία, το 2% από τις Φιλιππίνες, ενώ αντίστοιχο ποσοστό προέρχονταν από τις Αφρικανικές χώρες (2%) και τη Γεωργία (2%). Το υπόλοιπο ποσοστό περιλάμβανε άλλες χώρες μεταξύ αυτών Βόρεια Αμερική, Νότια Αμερική, Καραϊβική, Ωκεανία κ.α.

Σε σύγκριση με τους άνδρες, οι γυναίκες μετανάστριες στην Ελλάδα εμφάνιζαν κάπως υψηλότερα ποσοστά αυτό-απασχόλησης, αν και σε λεγόμενες «θέσεις εργασίας χαμηλής θέσης» (π.χ. καθαρίστριες σπιτιών) και ήταν επίσης ελαφρώς πιο πιθανό να εργαστούν ως βοηθοί σε οικογενειακές επιχειρήσεις ή/και να ιδρύσουν τη δική τους εταιρεία στην Ελλάδα, συγκριτικά με τους άνδρες μετανάστες (ΕΛΙΑΜΕΠ, 2019).

1.3.2. Οι Ουκρανοί ως Μετανάστες: Μετακίνηση Ουκρανών προς την Ελλάδα έως το 2022

Πριν την αναφορά στην ουκρανική μετανάστευση (πριν την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το Φεβρουάριο 2022) αξίζει να σημειωθεί ότι οι κοινότητες της Ανατολικής Ευρώπης όσο και της Ασίας χαρακτηρίζονται από σημαντικές έμφυλες ανισότητες (ILO, 2024). Ένα βασικό χαρακτηριστικό της μετανάστευσης από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Ασίας, όπως οι Φιλιππίνες, η Ουκρανία και η Ρωσία, είναι ότι το 80% του συνολικού αριθμού κάθε ομάδας αποτελείται από γυναίκες (De Haas, et al, 2016; Vianello, 2016). Οι περισσότερες μετανάστριες από αυτές τις χώρες καταλήγουν στην Ελλάδα να εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί ή φροντιστές ατόμων που έχουν ανάγκη βοήθειας (Psimmenos, 2017). Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι γυναίκες από την Αλβανία που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί αποτελούν λιγότερο από το 2% των γυναικών όλων των εθνοτικών ομάδων (Psimmenos, 2017). Σύμφωνα με τους Levchenko, et al. (2010), οι περισσότεροι Ουκρανοί που μετανάστευσαν στην Ελλάδα κατάγονταν από τη Δυτική Ουκρανία, αλλά και από τις κεντρικές και ανατολικές περιοχές της χώρας. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής, του 2001 ο αριθμός των Ουκρανών που κατοικούσαν στην Ελλάδα ήταν περίπου 13.500 άτομα, εκ των οποίων το 75% ήταν γυναίκες (Triandafyllidou et al., 2009). Σύμφωνα με το Υπουργείο Εσωτερικών ο αριθμός των έγκυρων αδειών διαμονής για τους Ουκρανούς πολίτες τον Απρίλιο του 2008 ήταν σχεδόν 17.500, ενώ σύμφωνα με στοιχεία του ασφαλιστικών φορέων ο αριθμός ήταν μικρότερος περί τους ~3.000 Ουκρανοί να ήταν εγγεγραμμένοι ως εξαρτημένοι υπάλληλοι από το 2006 με μέσο μισθό σχεδόν το μισό από εκείνον των Ελλήνων εργαζομένων (Triandafyllidou et al., 2009). Δεδομένου ότι υπάρχει μεγάλο ποσοστό Ουκρανών γυναικών που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί στην Ελλάδα, είναι πολύ πιθανό ένας μεγάλος αριθμός από αυτές να παραμένουν στη χώρα χωρίς έγγραφα ή να είναι ανασφάλιστες (Triandafyllidou et al., 2009).

Οι περισσότερες Ουκρανές μετανάστριες στην Ελλάδα εργάζονται ως οικιακές βοηθοί και αντιμετωπίζουν έντονα φαινόμενα αποκλεισμού, διακρίσεων αναφορικά με τα δικαιώματά τους και ρατσισμού (Xyrolytas, Vassilikou & Fouskas, 2017). Σύμφωνα με έρευνα του Xyrolitas (2016), οι απαιτήσεις της οικιακής εργασίας οδηγούν τις μετανάστριες από την Ουκρανία να ερμηνεύουν τα εργασιακά τους καθήκοντά ως προέκταση των οικογενειακών τους σχέσεων με αποτέλεσμα να φέρονται με υποτακτικότητα στο χώρο εργασίας τους. Το παραπάνω γεγονός σε συνδυασμό με τα εμπόδια που υφίστανται στην αγορά εργασίας για τις μετανάστριες μετατρέπουν την υποτακτικότητα σε στοιχείο εγκλωβισμού των μεταναστριών στο επάγγελμά που κάνουν (Xyrolitas, 2016). Όσον αφορά στα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των Ουκρανών τα παλαιότερα χρόνια υπήρχε μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών στις ηλικίες 35-39, που μπορεί να υποδηλώνει μετανάστευση ειδικευμένων εργαζομένων για απασχόληση (Baldwin-Edwards, 2008). Οι ουκρανικής προέλευσης μετανάστες μαζί με τους μετανάστες από τη Βουλγαρία παρουσίαζαν διπλάσιο ποσοστό στην ηλικιακή κατηγορία των 25-29 ετών και στην ηλικιακή κατηγορία των 40-44 ετών (Baldwin-

Edwards, 2008). Είναι γνωστό από έρευνες και άλλα δεδομένα ότι μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκες από τη Βουλγαρία και την Ουκρανία, συνήθως με μεγάλες οικογένειες ή διαζευγμένες, μεταναστεύουν στην Ελλάδα αναζητώντας εργασία αργότερα στη ζωή τους (Baldwin-Edwards, 2008). Όσον αφορά στις περιοχές εγκατάστασης τους, οι Ουκρανοί μετανάστες εν γένει είναι περισσότερο συγκεντρωμένοι στην Αθήνα και αφορούν κυρίως σε γυναικείο πληθυσμό (~70% του συνολικού πληθυσμού των Ουκρανών μεταναστών) που ασχολείται με το δευτερογενή τομέα (μεταποίηση, βιομηχανία) και την παροχή υπηρεσιών, κυρίως εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί (Baldwin-Edwards, 2008). Σύμφωνα με τους Sakellis & Spyropoulou (2007), οι περισσότερες Ουκρανές μετανάστριες είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου, έρχονται στην Ελλάδα σε μεγαλύτερη ηλικία, μόνες, αφήνοντας τις οικογένειές τους πίσω στη χώρα τους.

1.3.2.1. Αιτίες της μετανάστευσης, πριν την εμπόλεμη σύρραξη

Η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα ξεκίνησε τη δεκαετία του 1990 και ακολούθησε παρόμοια πρότυπα, με εκείνα των μεταναστών από άλλα πρώην κομμουνιστικά κράτη της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, με παρόμοιες αιτίες (Nikolova, 2013). Το πιο σημαντικό κίνητρο και αιτία μετανάστευσης των Ουκρανών στην Ελλάδα ήταν η ζήτηση για φθηνή εργασία στην αγορά εργασίας, καθώς και οι περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές των χωρών της Δυτικής Ευρώπης που τους απέκλειαν από το να μεταναστεύσουν εκεί (Nikolova, 2013). Ειδικότερα, σύμφωνα με την Κασιμάτη (2009), για τις μετανάστριες από την Ουκρανία οι λόγοι μετανάστευσής τους ήταν καθαρά οικονομικοί. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στη μετανάστευση των Ουκρανών προς την Ελλάδα διαδραμάτισε το γεγονός της οικογενειακής επανένωσης και η δυνατότητα έκδοσης άδειας παραμονής μακράς διάρκειας αιτίες οι οποίες επηρέασαν σημαντικά την κινητικότητα της ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα (Nikolova & Maroufof, 2016). Σύμφωνα με τον Psimmenos (2007), στην περίπτωση των Ουκρανών, τα προβλήματα επισφαλούς απασχόλησης στη χώρα τους πολλές φορές έχουν οδηγήσει σε ρήξη των γαμήλιων δεσμών. Η βραχυπρόθεσμη απασχόληση, οι χαμηλοί μισθοί και η μείωση των παροχών πρόνοιας οδήγησαν τις γυναίκες μετανάστριες σε κίνδυνο φτώχειας και δυσκολία στη διατροφή των παιδιών τους. Ελλείψει οικογενειακής ασφάλειας και άλλων πρόσθετων παροχών λόγω μη τυπικών εργασιακών ρυθμίσεων, αποφάσισαν να μεταναστεύσουν (Psimmenos, 2007). Εισήλθαν στη χώρα χρησιμοποιώντας τουριστική θεώρησης εισόδου με τη βοήθεια γραφείων προσωρινής απασχόλησης, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις κάλυπταν τα έξοδα ταξιδιού και θεώρησης εισόδου ή άλλα έξοδα, που σχετίζονται με την παράνομη μεταφορά εργαζομένων από την Ουκρανία στην Ελλάδα (δηλαδή δωροδοκία τελωνειακών υπαλλήλων) (Psimmenos, 2007). Τα ταξιδιωτικά τους έγγραφα τους απαγόρευαν οποιαδήποτε άλλη μορφή διαμονής και δραστηριότητας εκτός από αυτή της τουριστικής. Ο τρόπος εισόδου στη χώρα περιόρισε σημαντικά το είδος κοινωνικής προστασίας

εκτός από αυτή που παρέχεται συνήθως σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης υγείας (Psimmenos, 2007).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα δεν ήταν βασικός προορισμός για τους Ουκρανούς μετανάστες, αλλά κύριος λόγος εγκατάστασης τους στην Ελλάδα ήταν ότι αποτέλεσε από τα πρώτα κράτη μέλη της ΕΕ που δέχτηκαν μετανάστες από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, αμέσως δηλαδή μετά την απελευθέρωση της εξόδου (Nikolova, 2013). Επιπλέον, η Ελλάδα ήταν ήδη από το 1997-1998 ως μία από τις χώρες με τον μεγαλύτερο αριθμό επίσημα εργαζόμενων Ουκρανών μεταναστών. Επομένως, οι Ουκρανοί μετανάστες θεωρούσαν σχετικά εύκολη την εγκατάστασή τους στη χώρα, καθώς και την εύρεση εργασίας. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος για τους Ουκρανούς να έρθουν τότε στην Ελλάδα ήταν μέσω τουριστικής βίζας, οι όροι της οποίας όμως στη συνέχεια παραβιάστηκαν με την υπέρβαση της διαμονής για άτυπη εργασία. Με διάφορα προγράμματα νομιμοποίησης τους, πολλοί Ουκρανοί κατάφεραν να μείνουν μόνιμα στην Ελλάδα με άδεια παραμονής και να αναπτύξουν σχέσεις εξαρτημένης εργασίας (Nikolova, 2013). Εν συντομία, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, ένας ισχυρός παράγοντας έλξης και εγκατάστασης στη χώρα ήταν η επιθυμία των Ουκρανών να ζήσουν σε ένα περισσότερο «ανεπτυγμένο» κράτος στο οποίο θα μπορούσαν να εργασθούν σε ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας (Nikolova, 2013).

1.3.2.2. Μέτρα και προκλήσεις ένταξης έως το 2022

Σύμφωνα με έρευνες, η θέση των μεταναστριών σε μια κοινωνία υποδοχής καθορίζεται με βάση την κοινωνία προέλευσης της, τη δυναμική της κοινότητας των ομοεθνοτικών στη χώρα υποδοχής και την κοινωνία υποδοχής. Επισημαίνεται ότι η κινητικότητα προς την Ελλάδα και η ένταξη τους στη χώρα διευκολύνθηκε σημαντικά με τη θεσμοθέτηση δυνατότητας έκδοσης αδειών παραμονής τους (Nikolova, 2013). Σύμφωνα με την Κασσιμάτη (2009), η κοινωνική ένταξη των μεταναστών είναι σε μεγάλο βαθμό ευθύνη της χώρας υποδοχής η οποία ορίζει το θεσμικό πλαίσιο για τις μεταναστευτικές εισροές και χαράζει στρατηγικές και αναπτύσσει πολιτικές που οδηγούν στην τοποθέτησή τους μέσα στην κοινωνία. Ασφαλώς οι πολιτικές και στρατηγικές της χώρας υποδοχής που οδηγούν στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών είναι συνάρτηση του επιπέδου κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, του συστήματος κοινωνικών αξιών, των πολιτισμικών προτύπων και των ιδεολογικών αντιλήψεων για τη θέση που έχουν στο παγκόσμιο σύστημα. Αξίζει να τονισθεί ότι στην Ελλάδα γενικότερα, με σκοπό την προώθηση της ένταξης των μεταναστών, δημιουργήθηκε το 2013 Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη Υψηλών Τρίτων Χωρών. Η εν λόγω στρατηγική περιλάμβανε συγκεκριμένα μέτρα και δράσεις που έπρεπε να εφαρμοστούν σε τομείς τόσο διαφορετικούς όπως η παροχή υπηρεσιών, η απασχόληση, η υγεία, η στέγαση, η πολιτική συμμετοχή, η καταπολέμηση των διακρίσεων και ο διαπολιτισμικός διάλογος, αλλά μεγαλύτερη έμφαση δόθηκε στην κατάρτιση και την ανάπτυξη δεξιοτήτων των υπαλλήλων που ασχολούνται με ζητήματα μεταναστών.

Τον Ιανουάριο του 2019, η νέα στρατηγική περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με την εκπαίδευση, την ένταξη στην αγορά εργασίας, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία, μεταξύ άλλων. Σύμφωνα με την Στρατηγική αυτή, το μοντέλο ένταξης παρουσιάζει μία κοινωνία όπου σέβεται την διαφορετικότητα αλλά και τα δικαιώματα των ατόμων που διαμένουν στην Ελλάδα, προωθεί την συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών κοινοτήτων, προωθεί την αποδοχή και την κατανόηση ανάμεσα στους ανθρώπους που αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019). Στην συνέχεια, στην νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη Αιτούντων Άσυλο και Δικαιούχων Διεθνούς Προστασίας, η οποία δημοσιεύθηκε το 2021 και αποτελεί το τελευταίο χρονικά σχέδιο στρατηγικής του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου αναφέρεται ο σχεδιασμός μιας στρατηγικής όπου στοχεύει στην ένταξη των μεταναστών μετά από προετοιμασία των ίδιων μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης με στόχο να μπορούν να μετεγκατασταθούν σε άλλες χώρες αλλά και να έχουν την δυνατότητα να επιστρέψουν στις πατρίδες τους (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2021). Η νέα στρατηγική του 2021 αφορά τους αιτούντες άσυλο, οι οποίοι βρίσκονται σε αναμονή της τελικής απόφασης, αλλά και στους ήδη αναγνωρισμένους δικαιούχους διεθνούς προστασίας. Τα τέσσερα βασικά σημεία της νέας στρατηγικής είναι α) Η προ-ένταξη των αιτούντων άσυλο με σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων και την εκμάθηση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής μέσω της εκπαίδευσης, ανηλικών και ενήλικων ατόμων β) Η διευκόλυνση της πρόσβασης των συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας μέσω προγραμμάτων κατάρτισης γ) Προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρόληψη για περιστατικά εκμετάλλευσης και βίας δ) Εποπτεία της πορείας των δικαιούχων και της εξέλιξής τους (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2021). Εντούτοις, η ερευνητική εμπειρία στη Ελλάδα αποδεικνύει εμπόδια στην υλοποίηση των ανωτέρω.

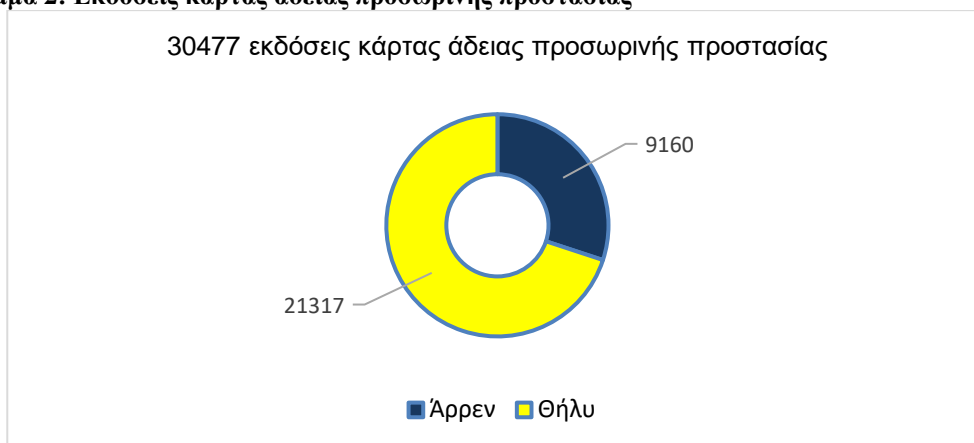
1.3.3. Οι Ουκρανοί ως Αιτούντες άσυλο και Πρόσφυγες: Βίαιη Μετακίνηση και Εκτοπισμός Ουκρανών προς την Ελλάδα λόγω εμπόλεμης σύρραξης μετά το 2022

Ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (IOM) ορίζει την έννοια του εκτοπισμού ως «την υποχρεωτική απομάκρυνση ανθρώπων από την περιοχή κατοικίας τους, για την αποφυγή ή ως αποτέλεσμα ενόπλων συρράξεων, γενικευμένης βίας, παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή άλλες φυσικές και ανθρωπογενείς καταστροφές» (IOM, 2019:55). Σύμφωνα με στοιχεία από τον Σεπτέμβριο του 2023, 18 εκατομμύρια Ουκρανοί έχουν αιτηθεί ανθρωπιστική βοήθεια και 11 εκατομμύρια έχουν εκτοπιστεί από την πατρίδα τους (Meredith, 2023). Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, πάνω από 19.000 πρόσφυγες από την Ουκρανία έφτασαν έως τον Απρίλιο του 2022 (Lehman & Dimitriadi, 2023). Τον Ιούνιο του 2022, οι εκτοπισμένοι από την Ουκρανία ξεπέρασαν τις 30.000, ενώ τον Ιούλιο του ίδιου έτους τις 45.800. Η μεγάλη πλειοψηφία ήταν γυναίκες και παιδιά, που ήρθαν στη χώρα, μέσω των χερσαίων ελληνοβουλγαρικών συνόρων και των διεθνών

αεροδρομίων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης (Lehman & Dimitriadi, 2023). Για πολλούς, το ταξίδι συνεχίστηκε στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και άλλα μέρη της Ελλάδας όπου υπήρχαν δίκτυα υποδοχής από φίλους και οικογένεια (Lehman & Dimitriadi, 2023). Οι μετανάστες από την Ουκρανία την περίοδο αυτή, μετά την εισβολή, ανησυχούσαν κυρίως για ζητήματα μακροχρόνιας στέγασης, εύρεσης εργασίας, πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και κάλυψης των βασικών τους αναγκών όπως τρόφιμα και φάρμακα (Wetzstein, 2023). Πολλοί άφησαν πίσω τους αγαπημένα πρόσωπα και είχαν τραυματικές εμπειρίες πριν έρθουν στην Ελλάδα. Οι κύριες ανησυχίες που εγείρονται κατά το εν λόγω μεταναστευτικό ρεύμα αφορούν στο γεγονός ότι καθώς η πλειοψηφία των προσφύγων ήταν γυναίκες και παιδιά, είναι πολύ σημαντικό να βρεθούν τρόποι αντιμετώπισης κινδύνων όπως η εμπορία ανθρώπων και η σεξουαλική βία που δύναται να υποστούν (Biza, 2022).

Στις 4 Μαρτίου 2022, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε τη θέσπιση προσωρινής προστασίας για όσους εκτοπίζονται από την Ουκρανία ως συνέπεια της Ρωσικής επίθεσης από τις 24 Φεβρουαρίου 2022 (Eurostat, 2024). Το καθεστώς προσωρινής προστασίας ορίζονται από την οδηγία του Συμβουλίου 2001/55/EK, και την απόφαση 2022/382 του Συμβουλίου ως μέτρο για την παροχή άμεσης και προσωρινής προστασίας σε εκτοπισμένα άτομα από χώρες εκτός ΕΕ και σε όσους δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους (Eurostat, 2024). Εφαρμόζεται όταν υπάρχει κίνδυνος το τυπικό σύστημα ασύλου να δυσκολευτεί να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις που προκύπτουν από μια μαζική εισροή, με κίνδυνο αρνητικού αντίκτυπου στη διεκπεραίωση των αιτήσεων. Στις 25 Ιουνίου 2024, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε απόφαση για παράταση της προσωρινής προστασίας για Ουκρανούς αιτούντες ασύλου έως τις 4 Μαρτίου 2026 (Eurostat, 2024). Στην Ελλάδα οι Ουκρανοί αφενός, αποτελούν την 6^η κύρια εθνικότητα ΠΤΧ (2,9%) με ισχυρές άδειες διαμονής με 13.945 άτομα από τα οποία 2.356 είναι άνδρες και 11.589 γυναίκες και αφετέρου, έχουν δοθεί 30.477 άδειες προσωρινής προστασίας με την έναρξη της σύρραξης (ΥΜΑ, 2024 Ιούνιος 30) από τις οποίες 21.317 (70%) είναι γυναίκες και 9.160 άνδρες (30%):

Διάγραμμα 2: Εκδόσεις κάρτας άδειας προσωρινής προστασίας

Πηγή: ΥΜΑ, 2024 Ιούνιος 30

1.3.3.1. Αιτίες του εκτοπισμού, μετά την εισβολή

Από τις 24 Φεβρουαρίου του 2022 όπου οι Ρωσικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Ουκρανία και εξαπέλυσαν πλήρη ένοπλη επίθεση, χιλιάδες άνθρωποι έχουν χάσει την ζωή τους, έχουν υποστεί βία και τραυματισμούς και έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τον τόπο διαμονής τους. Οι παραπάνω εχθροπραξίες όμως, έχουν δημιουργήσει και τεράστιες καταστροφές σε εκατοντάδες ιατρικές δομές και σε πολλά εκπαιδευτικά ιδρύματα όπου οι επιπτώσεις των απωλειών αυτών είναι σημαντικές (United Nations ,2024). Οι άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας της χώρας τους και τα παιδιά στερούνται το δικαίωμα της εκπαίδευσης (United Nations, 2024). Σύμφωνα με την έκθεση της Αποστολής Παρακολούθησης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στην Ουκρανία, από τις 24 Φεβρουαρίου έχουν καταγραφεί 30.457 απώλειες αμάχων, με τον πραγματικό αριθμό να είναι σημαντικά υψηλότερος (United Nations, 2024). Εκτός από τις ανθρώπινες απώλειες και τους θανάτους, έχουν καταγραφεί βασανιστήρια, κακομεταχείριση, παράνομη κράτηση αμάχων όπου αυτές οι ενέργειες των ρωσικών δυνάμεων κατέδειξαν σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των ανθρώπων και τους διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου (United Nations, 2024). Το μεγαλύτερο μέρος του ουκρανικού μεταναστευτικού πληθυσμού - περίπου το 80%, είναι γυναίκες, γεγονός που καθιστά απαραίτητο να συμπεριληφθεί η προοπτική του φύλου στους λόγους εγκατάστασης στην Ελλάδα, με την έννοια ότι η μετανάστευση ακολουθεί την επανένωση με την οικογένεια, αλλά και τα ήδη διευρυμένα δίκτυα Ουκρανών μεταναστών που υπήρχαν στην Ελλάδα πριν την εισβολή (Nikolova, 2015). Η Ελλάδα ήταν επιλογή εγκατάστασης για τους Ουκρανούς που διέφυγαν της χώρας τους μετά την εισβολή, λαμβάνοντας υπόψη ότι παρόλο που η Ελλάδα δεν συνορεύει με την Ουκρανία, είχε σημαντική συνεισφορά στην παροχή καταφυγίου σε όλους τους Ουκρανούς που εγκατέλειψαν τη χώρα λόγω πολέμου και αποφάσισαν να έρθουν στην Ελλάδα (Paranikos, 2022) λόγω προϋπαρχόντων δικτύων και μεταναστευτικής ιστορίας.

1.3.2.2. Μέτρα και προκλήσεις ένταξης και αποκλεισμού, μετά την εισβολή

Η ελληνική κυβέρνηση επιχείρησε να υλοποιήσει μέτρα για την ομαλή ένταξη των μεταναστών από την Ουκρανία στη χώρα, σε συνεργασία με διάφορες άλλες υπηρεσίες και φορείς, όπως ο ΟΗΕ, οι ΜΚΟ, οι τοπικές αρχές, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, οι εθελοντές και ο ιδιωτικός τομέας. Το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου διαθέτει μια πλατφόρμα για όσους επιθυμούν να εγγραφούν για να λάβουν Προσωρινή Προστασία. Ένας ειδικός ιστότοπος παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις επιλογές διαμονής, την προσωρινή προστασία και τις διαδικασίες άφιξης (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου,2024). Το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου έχει επίσης ξεκινήσει μια διαδικτυακή πλατφόρμα για όσους επιθυμούν να ζητήσουν κρατική στέγαση, ενώ μια δεύτερη πλατφόρμα, η Help Ukraine συλλέγει προσφορές βοήθειας (Biza, 2022). Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τις Άδειες Διαμονής, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου παρέχει

στους αιτούντες ασύλου, άδειες διαμονής προσωρινής προστασίας οι οποίες έχουν διάρκεια 1 έτους με δυνατότητα παράτασης (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024). Οι Άδειες Διαμονής εκτός από τίτλο νόμιμης διαμονής στην χώρα, αποτελούν και νομιμοποιητικά έγγραφα ως δικαιούχος προσωρινής προστασίας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024).

Πολύ σημαντικό μέτρο για την ένταξη των ανθρώπων είναι η εξασφάλιση στέγης. Ο ενδιαφερόμενος, κάνοντας αίτηση στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, έχει την δυνατότητα να εξασφαλίσει άμεσα κατάλυμα σε δομές όπου υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις. Επίσης, οι δικαιούχοι του προγράμματος HELIOS έχουν την δυνατότητα να μισθώσουν διαθέσιμα διαμερίσματα και οικίες, όπου οι ιδιοκτήτες ενδιαφέρονται να παραχωρήσουν, δίνοντας την δυνατότητα να ενημερωθούν για βασικές πληροφορίες των διαμερισμάτων, όπως φωτογραφίες, τοποθεσία και κόστος μίσθωσης (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024). Η Υγειονομική Περίθαλψη αποτελεί επίσης ένα μέτρο ένταξης, σύμφωνα με το οποίο οι δικαιούχοι αδειών προσωρινής προστασίας έχουν την δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, νοσοκομεία και κέντρα υγείας μέχρι να τους εξασφαλιστεί το καθεστώς προσωρινής προστασίας. Συγκεκριμένα, κάποιες από τις υπηρεσίες όπου υπάρχει πρόσβαση είναι τα Κέντρα Υγείας και οι Τοπικές Μονάδες Υγείας για παροχή πρωτοβάθμιας περίθαλψης, οι Γιατροί του Κόσμου – Ελλάδας, οι Γιατροί χωρίς Σύνορα, ο Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ) με συμβουλευτικές υπηρεσίες για δωρεάν εξέταση HIV/AIDS και τηλεφωνική γραμμή υποστήριξης. Ακόμα, υπάρχει δυνατότητα υποστήριξης των προσφύγων και των μεταναστών από υπηρεσίες ψυχικής υγείας όπως το πρόγραμμα MESUR (Στήριξη Ψυχικής Υγείας για τους Ουκρανούς Πρόσφυγες) από την ΕΠΑΨΥ όπου στόχος του είναι η ψυχολογική ευημερία των μεταναστών και των προσφύγων δίνοντας έμφαση στους ανθρώπους που εγκατέλειψαν την χώρα της Ουκρανίας λόγω πολέμου (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024).

Όσον αφορά την εκπαίδευση, δίνεται η δυνατότητα στους ανηλίκους να εγγραφούν σε όλες τις υποχρεωτικές βαθμίδες εκπαίδευσης με την διαδικασία της εγγραφής να ποικίλλει ανάλογα την σχολική μονάδα. Για τους πρόσφυγες Ουκρανούς, υπάρχει η υπηρεσία «MinEdu - Ουκρανική Εκπαιδευτική Κοινότητα» η οποία αποτελεί ένα δίκτυο υποστήριξης με στόχο την ένταξη των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024).

Η εργασία και η απασχόληση των μεταναστών και των προσφύγων αποτελεί σημαντικό μέρος για την ένταξη τους στην Χώρα. Η Δημόσια Υπηρεσία Απασχόλησης (Δ.ΥΠ.Α.) υποστηρίζει την διαδικασία εύρεσης εργασίας για άτομα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων με στόχο την ενίσχυσή τους και ένταξή τους στην αγορά εργασίας (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024).

Τέλος, η ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων αποτελεί σημαντικό μέτρο ενίσχυσης. Μέσα από τα Κέντρα Ένταξης Μεταναστών (ΚΕΜ) δίνεται η δυνατότητα παροχής πληροφοριών, υπηρεσιών συμβουλευτικής και υπηρεσιών κοινωνικής δικτύωσης σε υπηκόους τρίτων χωρών. Επίσης, όσον αφορά τους Ουκρανούς πρόσφυγες, υπάρχει η Συντονιστική Επιτροπή Ουκρανικών

Κοινοτήτων (HELPUKRAINE.GR) η οποία διαθέτει ενώσεις και ομάδες με υποστηρικτικά δίκτυα για τους Ουκρανούς (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2024).

1.4. Οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας: Χαρακτηριστικά επαγγελματιών

1.4.1. Οικιακή εργασία

Η οικιακή εργασία αφορά κυρίως την εργασία που παρέχεται στο σπίτι και αφορά στη φροντίδα του. Σύμφωνα με έναν κοινά αποδεκτό ορισμό η οικιακή εργασία θεωρείται η εργασία που εκτελείται μέσα ή για ένα νοικοκυριό ή περισσότερα νοικοκυριά, σε σχέση εργασίας και σε επαγγελματική βάση (International Labor Organization, 2011). Οικιακά εργαζόμενοι είναι εκείνοι οι εργαζόμενοι που εκτελούν εργασία σε ή για ένα ή περισσότερα ιδιωτικά νοικοκυριά. Οι οικιακά εργαζόμενοι παρέχουν άμεσες και έμμεσες υπηρεσίες φροντίδας και ως εκ τούτου αποτελούν βασικά μέλη της οικονομίας των υπηρεσιών παροχής φροντίδας. Η οικιακή εργασία μπορεί να περιλαμβάνει εργασίες όπως καθαρισμός του σπιτιού, μαγείρεμα, πλύσιμο και σιδέρωμα ρούχων, φροντίδα παιδιών ή ηλικιωμένων ή άρρωστων μελών μιας οικογένειας, κηπουρική, φύλαξη του σπιτιού, οδήγηση για την οικογένεια, ακόμη και φροντίδα οικιακών κατοικίδιων (International Labor Organization, 2024).

Η πραγματικότητα είναι ότι τα καθήκοντά των οικιακά εργαζόμενων ποικίλλουν από χώρα σε χώρα και με την πάροδο του χρόνου. Δεδομένης αυτής της ετερογένειας των καθηκόντων, το καθοριστικό χαρακτηριστικό της οικιακής εργασίας καθορίστηκε να είναι ο χώρος εργασίας – δηλαδή, το νοικοκυριό (International Labor Organization, 2011). Μία οικιακή εργάτρια μπορεί να εργάζεται με πλήρη ή μερική απασχόληση, μπορεί να απασχολείται από ένα μόνο νοικοκυριό ή περισσότερα, μπορεί να κατοικεί στο νοικοκυριό του εργοδότη της (live-in εργαζόμενοι) ή μπορεί να μένει σε δική του κατοικία (live-out). Ένας οικιακά εργαζόμενος μπορεί να εργάζεται σε μια χώρα της οποίας δεν είναι πολίτης, αλλά μετανάστης. Από τα 75,6 εκατομμύρια οικιακά εργαζόμενους παγκοσμίως, το 76,2% είναι γυναίκες. Η οικιακή εργασία είναι πιο σημαντική πηγή απασχόλησης, αν και μεταξύ των εργαζομένων γυναικών από ό,τι μεταξύ των ανδρών (International Labor Organization, 2024).

Οι κοινωνικές κατασκευές του φύλου δεν μπορούν να θεωρηθούν ξεχωριστές από τις κοινωνικές κατασκευές τάξης, φυλής και εθνικότητας (Tyner, 1994). Οι μετανάστριες απασχολούνται ως οικιακές βοηθοί και ως εκ τούτου ως μετανάστριες εργασίας σε διάφορες χώρες που απαιτούν συνεχώς επισφαλείς, χαμηλού επιπέδου/χαμηλού μισθού εργαζόμενους σε υπηρεσίες και οικιακή εργασία (Tyner, 1994; Fouskas et al., 2022). Ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας και η θηλυκοποίηση της μισθωτής εργασίας μεταναστών (Tyner, 1994, 594· Parreñas, 2000, 563) με βάση την πατριαρχία και την υποταγή (Tyner, 1994, 594) καθώς και τα ταξικά, έμφυλα και φυλετικά

στερεότυπα εκδηλώνονται μέσα στα στερεότυπα της εργασίας, διαδικασία πρόσληψης (Tyner, 1994, 590), βοηθώντας στη διοχέτευση μεταναστριών των μεταναστευτικών ροών στις οικιακές υπηρεσίες.

Το ILO τονίζει ότι επί του παρόντος, οι οικιακές βοηθοί αντιμετωπίζουν συχνά ανεπαρκείς μισθούς, υπερβολικά πολλές ώρες εργασίας, δεν έχουν εγγυημένη εβδομαδιαία ημέρα ανάπαυσης και κατά καιρούς είναι ευάλωτοι σε σωματική, ψυχική και σεξουαλική κακοποίηση ή περιορισμούς στην ελευθερία κινήσεων (ILO, 2022).

1.4.2. Παροχή φροντίδας (care)

Καθημερινά, περισσότεροι από 2,2 εκατομμύρια οικιακά εργαζόμενοι παρέχουν φροντίδα στα σπίτια τα οποία εργάζονται. Η παροχή φροντίδας αφορά διάφορες πτυχές της καθημερινότητας, από την παροχή φροντίδας σε παιδιά της οικογένειας, στον καθαρισμό της οικίας, τη φροντίδα ηλικιωμένων ή ευάλωτων ατόμων/μελών ενός νοικοκυριού κ.α. (National Domestic Workers Alliance, 2024). Οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας στον τομέα της φροντίδας (care) αποτελεί σημείο εισόδου και λύση για εύρεση αμειβόμενης εργασίας για τα άτομα που αντιμετωπίζουν ζητήματα ένταξης στην αγορά εργασίας όπως είναι οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο. Κατά βάση όμως, αποτελεί σημείο εισόδου κυρίως για διαφορετικές κατηγορίες γυναικών και ειδικά για γυναίκες μετανάστριες. (Duffy, 2006). Η εργασία φροντίδας χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, στην άμεση φροντίδα όπου εντοπίζεται η δημιουργία συναισθηματικού δεσμού με την άτομο που φροντίζεται (ταΐσμα βρέφους, ταΐσμα ασθενή) και η έμμεση φροντίδα όπου αποτελείται από δραστηριότητες όπως το μαγείρεμα και το καθάρισμα (International Labour Organization, 2018). Επίσης, υπάρχουν δύο μορφές εργασίας, η αμειβόμενη εργασία φροντίδας που πραγματοποιείται με αμοιβή από εργαζόμενους φροντίδας διάφορων ειδικοτήτων όπως π.χ. βοηθητικό προσωπικό, νοσοκόμες, ιατροί. Υπάρχει όμως και η μη αμειβόμενη εργασία, φροντίδας, η οποία παρέχεται χωρίς κέρδος από φροντιστές. Κατά κύριο λόγο, η μη αμειβόμενη εργασία φροντίδας παρουσιάζεται πιο συχνά κυρίως από γυναίκες και κορίτσια από κοινωνικά μειονεκτούσες ομάδες (International Labour Organization, 2018). Εντοπίζεται πως όταν η εργασία φροντίδας παρέχεται σε υπερβολικό βαθμό και περιλαμβάνει υψηλό βαθμό αγγαρείας και εκμετάλλευσης των φροντιστών, τα ανθρώπινα δικαιώματα καταπατούνται (International Labour Organization, 2018). Η οικονομία της φροντίδας αυξάνεται καθώς η ζήτηση για παιδική μέριμνα και φροντίδα για τους ηλικιωμένους αυξάνεται. Ωστόσο, η εργασία φροντίδας σε όλο τον κόσμο εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από κενά παροχών και προστασίας, χαμηλούς μισθούς και έκθεση σε σωματική, ψυχική και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σεξουαλική βλάβη (International Labour Organization, 2024).

1.4.3. Υγεία, ασφάλεια και πρόσβαση σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης οικιακών εργατριών και παρόχων φροντίδας

Οι εργαζόμενοι στην οικιακή εργασία και φροντίδα, καθημερινά εκτίθενται σε πολλαπλούς κινδύνους σε σχέση με την ασφάλειά τους και με την υγεία τους (σωματικά προβλήματα, ψυχο-συναισθηματικές δυσκολίες, βιολογικοί κίνδυνοι) (International Labour Organization, 2022). Πιο αναλυτικά, για τις εργασίες καθαρισμού οι εργαζόμενοι αναγκάζονται να εισπνεύσουν διάφορες χημικές ουσίες οι οποίες μακροπρόθεσμα προκαλούν αλλεργίες, δύσπνοια ακόμα και καρκίνο. Όσον αφορά την σωματική καταπόνηση, οι εργαζόμενοι καθημερινά αναγκάζονται να σηκώνουν και να μετακινούν βάρη με αποτέλεσμα μελλοντικά να εμφανίζονται μυοσκελετικά προβλήματα. Επίσης, οι κίνδυνοι της ψυχικής υγείας είναι διάχυτοι στον τομέα της οικιακής εργασίας, με την εμφάνιση μορφών βίας και παρενόχλησης (International Labour Organization, 2022).

Οι κίνδυνοι αυτοί αυξάνονται και ενισχύονται για τις εργαζόμενες στην οικιακή φροντίδα διότι οι ίδιες δεν καλύπτονται νομικά και δεν διαθέτουν κοινωνική ασφάλιση, πράγμα το οποίο συμβαίνει στην πλειοψηφία των οικιακών βοηθών (International Labour Organization, 2022).

Αν και παρέχουν βασικές υπηρεσίες, οι οικιακά εργαζόμενες σπάνια έχουν πρόσβαση σε δικαιώματα και προστασία ή/και ασφάλιση, επομένως η πρόσβαση τους σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης είναι περιορισμένες. Περίπου το 81% εργάζονται σε συνθήκες άτυπης απασχόλησης και αντιμετωπίζουν επίσης μερικές από τις πιο επίπονες συνθήκες εργασίας (International Labour Office, 2022). Τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί ότι οι έρευνες σχετικά με την υγεία των μεταναστών, ειδικά για τις οικιακές εργάτριες, έχουν αυξηθεί (Anjara, et al. 2017). Το μεγαλύτερο κίνδυνο αντιμετώπισης περιστατικών βίας και κακοποίησης διατρέχουν οι γυναίκες μετανάστριες εργαζόμενες σε σύγκριση με τους άνδρες μετανάστες. Το 2010, μόνο το 10% των εργαζομένων στην οικιακή εργασία καλύπτονταν νομικά από το κράτος και είχαν πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (United Nations, 2019). Στην Ελλάδα οι γυναίκες μετανάστριες εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί είτε μέσω απευθείας των εργοδοτών είτε μέσω γραφείων απασχόλησης. Ο κύριος λόγος που επιλέγουν την απασχόληση αυτή είναι για να επιβιώσουν και να συντηρήσουν τις οικογένειές τους (Maroukis, 2018).

B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο Δεύτερο:

2. Μεθοδολογία

2.1. Σκοπός και Στόχοι Έρευνας

Σκοπός της παρούσας ανασκόπησης είναι να διερευνήσει τις συνθήκες εργασίας και υγείας των μεταναστριών και γυναικών προσφύγων από την Ουκρανία στην Ελλάδα και ειδικότερα ως προς τις επιπτώσεις της απασχόλησης τους στους τομείς της οικιακής εργασίας και την παροχής φροντίδας καθώς και της πρόσβασης τους σε υπηρεσίες υγείας της χώρας. Αυτό αποτυπώνεται και στο κεντρικό ερώτημα της παρούσας έρευνας το οποίο είναι το εξής: Ποιες είναι οι επιδράσεις της απασχόλησης των μεταναστριών από την Ουκρανία στην Ελλάδα στην οικιακή εργασία και παροχή φροντίδας στην καθημερινή ζωή τους και στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης;

Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση αποτελεί μια εκτεταμένη αναζήτηση ερευνών που έχει διεξαχθεί σε συγκεκριμένο πεδίο και συγκεκριμένα αφορά την παρουσίαση των βιβλιογραφικών πηγών που μελετήθηκαν από τους ερευνητές, αλλά και την κριτική αποτίμηση τους ώστε οι ερευνητές να αποκτήσουν μια σαφή εικόνα για το θέμα που πρόκειται να διερευνήσουν έτσι ώστε να αναδειχθεί ο ερευνητικός σκοπός τους (Okoli, 2015).

Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε καθώς βοηθά να εξεταστεί το θέμα που τίθεται στην παρούσα από πολλές και διαφορετικές οπτικές γωνίες, να συγκριθούν και να ομαδοποιηθούν τα αποτελέσματα διαφορετικών ερευνών και να παρουσιαστούν όλες οι διαστάσεις του συγκεκριμένου θέματος.

2.2. Περιγραφή στρατηγικής αναζήτησης: Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας

Οι συστηματικές βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις συνεισφέρουν σε πιο αντικειμενικές προσεγγίσεις της βιβλιογραφίας, συγκριτικά με τις συμβατικές ανασκοπήσεις, συμβάλλοντας στην αποσαφήνιση ζητημάτων αβεβαιότητας και στην αποκάλυψη πεδίων που η έρευνα είναι ελλιπής (Γαλάνης, 2009). Πρόκειται για ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με μία επιστημονική υπόθεση, προσφέροντας την πλέον αξιόπιστη πληροφορία (Γαλάνης, 2017). Ο

όρος «συστηματική ανασκόπηση» (systematic review) χρησιμοποιείται με δύο βασικές σημασίες. Σε αντιστοιχία με την πρώτη σημασία συστηματική ανασκόπηση είναι μια συγκεκριμένη μέθοδος αποτίμησης της συσσωρευμένης έρευνας. Σε αντιστοιχία με την δεύτερη σημασία του όρου λόγος γίνεται για το αποτέλεσμα της χρησιμοποίησης αυτής της μεθόδου που παίρνει τη μορφή επιστημονικής δημοσίευσης.

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε με τη μορφή ανασκόπησης βιβλιογραφίας, με κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού των μελετών την αναζήτηση και επιλογή των μελετών, το διάγραμμα ροής και τον συγκεντρωτικό πίνακα των μελετών. Ειδικότερα, αρχικά προσδιορίστηκαν με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά της ανασκόπησης και ειδικότερα η ακριβής χρονική περίοδος πραγματοποίησής της, η γλώσσα στην οποία γίνεται και το είδος των μελετών στο οποίο εστιάζεται. Διατυπώθηκαν με σαφήνεια τα κριτήρια επιλογής των δημοσιευμένων μελετών και αναδείχθηκε η λογική που τα διέπει. Στη συνέχεια, έγινε αναφορά στις λέξεις κλειδιά που έχουν χρησιμοποιηθεί για τον εντοπισμό και την συλλογή των υφιστάμενων μελετών, όπως επίσης ο αλγόριθμος της αναζήτησης των λέξεων κλειδιών στη βάση της λογικής Boolean (AND/ OR/ NOT). Η λογική Boolean αναφέρεται στην συνδυασμό λέξεων κλειδιών που χρησιμοποιούνται (ή αποκλείονται) από την έρευνα σε βιβλιογραφικές βάσεις δεδομένων. Γενικότερα, στην περίπτωση της συστηματικής ανασκόπησης η έρευνα πραγματοποιείται με συστηματικό, δομημένο τρόπο και όχι τυχαίο ή αυθαίρετο.

Στην παρούσα έρευνα η αναζήτηση της σχετικής διεθνούς βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων Google Scholar και Scopus με εστίαση στα έτη 2000 έως το 2023 για έρευνες στην Ελλάδα, σύμφωνα με το θέμα της έρευνας και τις λέξεις-κλειδιά που κρίθηκαν απαραίτητες.

Για την εύρεση των κατάλληλων αναφορών, έγιναν επιμέρους αναζητήσεις χρησιμοποιώντας συνδυασμούς λέξεων για τις ακόλουθες παραμέτρους:

2000-2023 Google Scholar (αγγλικά)
"from ukraine" OR "ukrainian" AND "migrant*" OR "refugee*" AND "woman" OR "women" OR "female*" AND "in Greece" AND "domestic work" OR "caregiving" OR "care provision" OR "working conditions" OR "health services" OR "access" OR "impact" OR "effects" OR "exclusion"

2000-2023 Scopus
(TITLE-ABS-KEY (from AND ukraine) OR TITLE-ABS-KEY (ukrainian) AND TITLE-ABS-KEY (migrant) OR TITLE-ABS-KEY (refugee) AND TITLE-ABS-KEY (woman) OR TITLE-ABS-KEY (women) OR TITLE-ABS-KEY (female) AND TITLE-ABS-KEY (greece) AND TITLE-ABS-KEY (domestic AND work) OR TITLE-ABS-KEY (caregiving) OR TITLE-ABS-KEY (care AND provision) OR TITLE-ABS-KEY (working AND conditions) OR TITLE-ABS-KEY (health AND services) OR TITLE-ABS-KEY (access) OR TITLE-ABS-KEY (impact) OR TITLE-ABS-KEY (effects) OR TITLE-ABS-KEY (exclusion)) AND PUBYEAR > 1977 AND PUBYEAR < 2024

2000-2023 Google Scholar (Ελληνικά)
"από την Ουκρανία" OR "ουκρανές" AND "μετανάστριες" OR "πρόσφυγες" AND "γυναίκες" AND "στην Ελλάδα" AND "οικιακή εργασία" OR "παροχή φροντίδας" OR "φροντίδα" OR "συνθήκες εργασίας" OR "υπηρεσίες υγείας" OR "πρόσβαση" OR "επιπτώσεις" OR "επιδράσεις" OR "αποκλεισμός"

Πίνακας 1: Στρατηγική αναζήτησης Google Scholar (αγγλικά)

	Λέξεις-κλειδιά	Αναζήτηση	Αρ. μελετών
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"from ukraine" OR "ukrainian" AND "migrant*" OR "refugee*" AND "woman" OR "women" OR "female*" AND "in Greece"	#1	5,220
Παρέμβαση	"domestic work" OR "caregiving" OR "care provision"	#2	1,800,000
Έκθεση	"working conditions"	#3	2,860,000
Έκβαση	"access" OR "impact" OR "effects" OR "exclusion"	#4	8,420,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	5,080
	#6	#7	4,190
	Filter: 2000-2023		

Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης Scopus (αγγλικά)

	Λέξεις-κλειδιά	Αναζήτηση	Αρ. μελετών
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"from ukraine" OR "ukrainian" AND "migrant*" OR "refugee*" AND "woman" OR "women" OR "female*" AND "in Greece"	#1	3
Παρέμβαση	"domestic work" OR "caregiving" OR "care provision"	#2	164,058
Έκθεση	"working conditions"	#3	226,622
Έκβαση	"access" OR "impact" OR "effects" OR "exclusion"	#4	20,851,652
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	1
	#6	#7	1
	Filter: 2000-2023		

Πίνακας 3: Στρατηγική αναζήτησης Google Scholar (ελληνικά)

	Λέξεις-κλειδιά	Αναζήτηση	Αρ. μελετών
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"από την Ουκρανία" OR "ουκρανές" AND "μετανάστριες" OR "πρόσφυγες" AND "γυναίκες" AND "στην Ελλάδα"	#1	99
Παρέμβαση	"οικιακή εργασία" OR "παροχή φροντίδας" OR "φροντίδα"	#2	37,700
Έκθεση	"συνθήκες εργασίας"	#3	13,300
Έκβαση	"επιπτώσεις" OR "επιδράσεις" OR "αποκλεισμός"	#4	205,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4	#5	97
	#6	#7	93
	Filter: 2000-2023		

2.3. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών

Για να συμπεριληφθούν στην ανασκόπηση, οι έρευνες έπρεπε να πληρούν τα παρακάτω κριτήρια εισαγωγής:

- Ημερομηνία δημοσίευσης: Έρευνες που δημοσιεύτηκαν μεταξύ από 01/01/2000 ως 31/12/2023.
- Έρευνες ποιοτικής ή/και ποσοτικής μεθοδολογίας, αποκλείονται θεωρητικές μελέτες, μετα-αναλύσεις, γενικά κείμενα πολιτικής.
- Δείγμα μελέτης: Γυναίκες, πολίτες τρίτων χωρών από την Ουκρανία, εργαζόμενες στον τομέα της οικιακής εργασίας και παροχής φροντίδας στην Ελλάδα
- Γλώσσα: Έρευνες δημοσιευμένες στην αγγλική γλώσσα (Google Scholar, Scopus) και έρευνες στην ελληνική γλώσσα (Google Scholar).

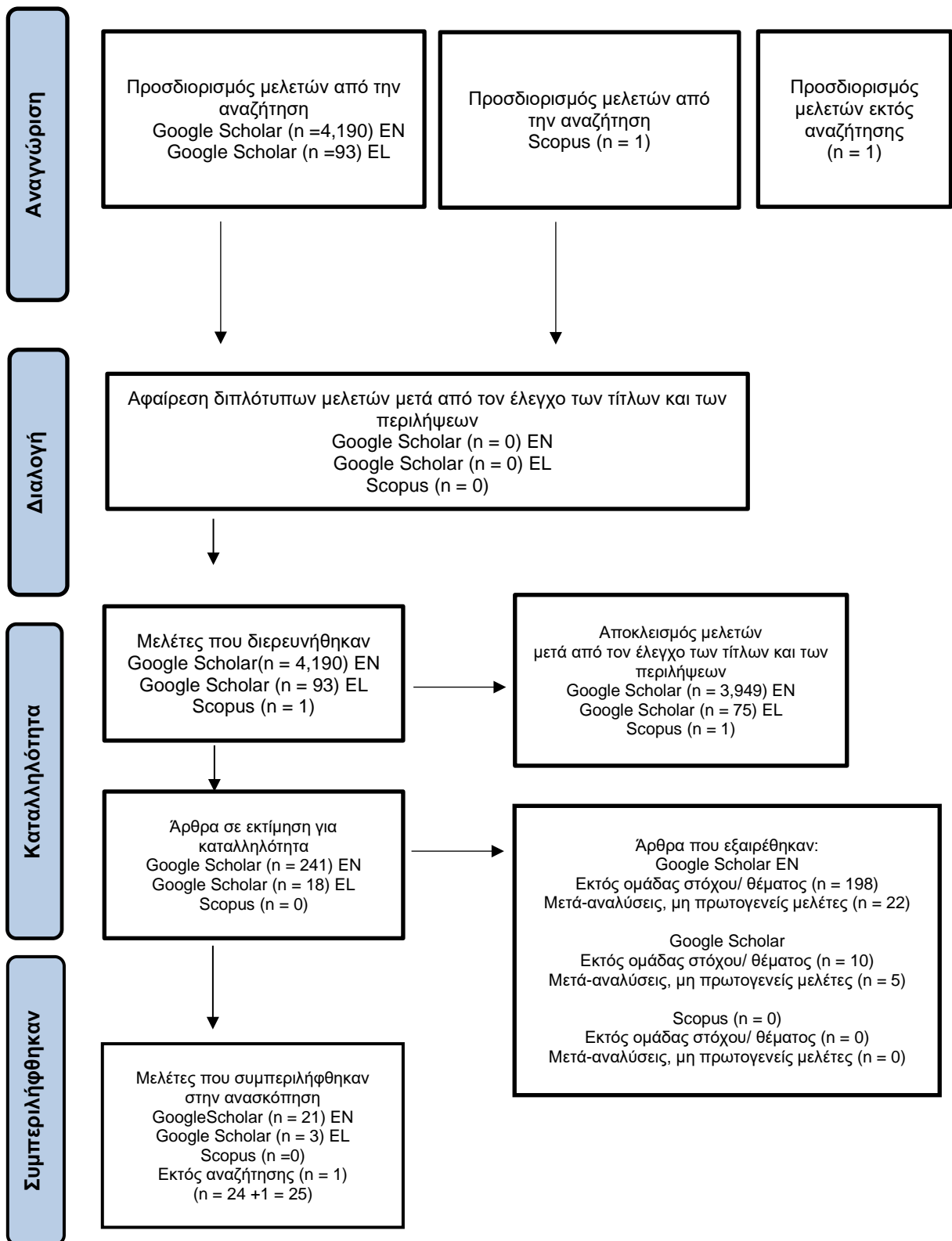
2.4. Τελική επιλογή μελετών συστηματικής ανασκόπησης

Συνολικά εντοπίστηκαν 4,190 (αγγλική) και 93 (ελληνική) στη βάση δεδομένων Google Scholar και 1 από τη βάση δεδομένων Scopus σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα. Αφαιρέθηκαν 0 διπλότυπες μελέτες και όλες οι μελέτες αξιολογήθηκαν για την καταλληλότητα τους, με βάση τον τίτλο και την περίληψη. Έπειτα από αξιολόγηση αυτών 4.025 αναφορές κρίθηκαν ότι δεν πληρούν τα κριτήρια εισόδου και αποκλείστηκαν βάσει του τίτλου και περιλήψης τους. 235 μελέτες αποκλείστηκαν καθώς δεν πληρούσαν τα κριτήρια. Τελικά, συμπεριελήφθησαν ως κατάλληλες 25 (24 και 1 εκτός αναζήτησης) στην παρούσα ανασκόπηση. Η διαδικασία επιλογής των μελετών απεικονίζεται στο διάγραμμα ροής (Διάγραμμα 2).

2.5. Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών

Με τη χρήση των κλιμάτων Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) και CASP Qualitative Checklist αξιολογήθηκαν οι έρευνες ως προς τη μεθοδολογική ποιότητα τους. Στους παρακάτω Πίνακες παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης για τις 25 έρευνες.

Διάγραμμα 3: Διάγραμμα αναζήτησης

Κεφάλαιο Τρίτο:

3. Ανάλυση Αποτελεσμάτων

3.1. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών

Στην ενότητα αυτή της εργασίας γίνεται προσπάθεια περιγραφής των βασικών χαρακτηριστικών των ερευνητικών μελετών που ανασκοπήθηκαν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης της μεθοδολογικής ποιότητάς τους και καταγράφονται τα κύρια ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυσή τους. Τα αποτελέσματα της ανασκόπησης παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4: Αποτελέσματα ανασκόπησης

A/A	Συγγραφείς και έτος δημοσίευσης	Σκοπός	Χώρα διεξαγωγής	Δείγμα, αριθμός συμμετεχόντων	Μεθοδολογία	Αποτελέσματα
1.	Sakellis & Spyropoulou (2007)	Το άρθρο πραγματεύεται το έργο των μεταναστριών γυναικών στις σχέσεις που αναπτύσσονται στην αγορά εργασίας.	Ελλάδα	4	Συνεντεύξεις	Η έλευση μεταναστριών γυναικών δημιούργησε ένα εργασιακό περιβάλλον που καθορίζεται από τον καταμερισμό εργασίας ανά φύλο και διαμορφώθηκαν συγκεκριμένα επαγγελματικά χαρακτηριστικά (κοινωνικά, οικονομικά)
2.	Xyrolitas (2016)	Η έρευνα παρουσιάζει μια ανάλυση της κατάστασης εγκλωβισμού των γυναικών μεταναστριών σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα.	Ελλάδα	Δεν αναφέρεται ακριβής αριθμός συμμετεχόντων	Συνεντεύξεις	Η παρατεταμένη παραμονή των γυναικών μεταναστριών στην οικιακή εργασία.
3.	Marouf of (2016)	Σκοπός είναι να ερευνησει τις συνθήκες εργασίας των γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα.	Ελλάδα	16	Συνεντεύξεις	Η οικιακή εργασία είναι η κύρια απασχόληση των γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα.
4.	Skamnakis & Malekaki (2017)	Το άρθρο μελετά το πως οι γυναίκες μετανάστριες αντιλαμβάνονται την πρόσβασή τους στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και στο Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ) και πως αυτό επηρεάζει την καθημερινή τους απασχόληση στον εργασιακό χώρο.	Ελλάδα	44	Έρευνα με συνεντεύξεις	Η έλλειψη κοινωνικής προστασίας περιθωριοποιεί τις γυναίκες από την υπηρεσίες υποστήριξης. Η περίθαλψη από τις υπηρεσίες υγείας και η ασφάλιση δεν είναι κάτι προσιτό από εκείνες.

5.	Psimmenos (2007).	Η μελέτη διερευνά την πρόσβαση των μεταναστριών γυναικών που εργάζονται στην οικιακή εργασία, στις υπηρεσίες πρόνοιας.	Ελλάδα	42	Συνεντεύξεις	Οι γυναίκες μετανάστριες από την Αλβανία και την Ουκρανία αποδέχονται την ανισότητα και τα στερεότυπα που επικρατούν στην κοινωνία, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό τους στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.
6.	Kaurinkoski (2021)	Η μελέτη πραγματοποιείται τη διακρατική μετανάστευση από την Ουκρανία στην Ελλάδα από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, εξετάζει το πλαίσιο μετανάστευσης, τα κίνητρα και τις προσδοκίες των μεταναστών και συζητά τις εμπειρίες τους στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, παρουσιάζει τον αντίκτυπο της κρίσης του 2008 στους μετανάστες και τις επιλογές τους, την κοινωνική οργάνωση των Ουκρανών μεταναστών στην Ελλάδα, καθώς και την ταυτότητα και το ανήκειν, σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο.	Ελλάδα	Δεν αναφέρεται ακριβής αριθμός συμμετεχόντων	Πρωτογενής έρευνα που διεξήχθη στη Αθήνα, καθώς και δευτερογενείς πηγές - συνεντεύξεις	Κύριος παράγοντας μετανάστευσης: οικονομικός Κύριοι παράγοντες εγκατάστασης στην Ελλάδα: ύπαρξη δικτύων μετανάστευσης και η διαθεσιμότητα ευκαιριών εργασίας στη χώρα. Βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν: Διακρίσεις, οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η έλλειψη προσοχής για τις προσπάθειές τους στην κοινωνία υποδοχής
7.	Nikolova (2013)	Η μελέτη παρουσιάζει το φαινόμενο της μετανάστευσης από την Ουκρανία στην Ελλάδα με στοιχεία που πηγάζουν από διάφορες κοινοτικές οργανώσεις.	Ελλάδα	13 Οργανισμοί/ Φορείς	Βιβλιογραφική Ανασκόπηση – Συνεντεύξεις	Η οικιακή εργασία παρουσιάζεται ως η μοναδική ευκαιρία για εργασία, ένα αδιέξοδο το οποίο οι γυναίκες μετανάστριες επιλέγουν για να καταφέρουν να εργαστούν.

8.	Psimmenos (2011)	Σκοπός της έρευνας είναι να εξεταστούν οι λόγοι της περιθωριοποίησης των μεταναστών γυναικών από τους κοινωνικούς μηχανισμούς.	Ελλάδα	60	Συνεντεύξεις	Η έρευνα εντόπισε πως οι γυναίκες μετανάστριες οι οποίες απασχολούνται στην οικιακή εργασία, υιοθέτησαν δικά τους μέτρα σχετικά με την κοινωνική προστασία και ασφάλεια.
9.	Xypolytas, Vassilikou & Fouskas (2017)	Το άρθρο έχει ως σκοπό να εξετάσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα στις οικογένειες και τις κοινοτικές οργανώσεις των μεταναστών οικιακών βοηθών	Ελλάδα	44	Συνεντεύξεις	Η έρευνα υποδηλώνει ότι η θέση των γυναικών έχει επιδεινωθεί πολύ από τη συνεχιζόμενη ύφεση και έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών και αντιλήψεων για την οικογένεια και την κοινότητα. Αυτές οι αλλαγές υπονομεύουν περαιτέρω την κοινωνική θέση των μεταναστριών, οι οποίες ήταν ένας από τους πιο εξατομικευμένους και ευάλωτους τομείς του εργατικού δυναμικού ακόμη και πριν από την έλευση της οικονομικής κρίσης.

10.	Vaiou (2014)	<p>Το άρθρο ασχολείται με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετανάστριες και εστιάζει στην καθημερινότητα των γυναικών, στην περιθωριοποίηση από τις κοινωνικές παροχές, στις δυσκολίες που προκύπτουν από την οικονομική κρίση καθώς και στα μέτρα και τις πρακτικές αντιμετώπισης των φαινομένων.</p>	Ελλάδα	20 γυναίκες μετανάστριες, 8 εργοδότες μεταναστριών εργαζομένων, 14 εθελοντές/πληροφοριοδότες	Συνεντεύξεις	<p>Παρατηρήθηκε πως οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις εργαζόμενες, γυναίκες, μετανάστριες να μεν υπάρχουν αλλά δεν είναι απόλυτα σαφείς. Χρειάζονται περαιτέρω έρευνα και μακρόχρονη ανάλυση.</p>
11.	Nikolova (2015a)	<p>Να περιγράψει τα κύρια πρότυπα και τις προκλήσεις της ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα με αναφορά στις συνέπειες της πρόσφατης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στη χώρα υποδοχής στις ζωές των μεταναστών.</p>	Ελλάδα	11	Συνεντεύξεις	<p>Διερεύνηση του αντίκτυπου του νομικού πλαισίου που σχετίζεται με τη μετανάστευση σε τέσσερις διαφορετικές περιόδους.</p>

12.	Maroukis (2018)	<p>Η έρευνα εστιάζει στο βασικό πρόβλημα σχετικά με την απασχόληση των μεταναστριών γυναικών, τον τομέα της περίθαλψης. Στόχος είναι να παρουσιαστούν οι συνέπειες της κρίσης και το καθεστώς πρόνοιας που υπάρχει.</p>	Ελλάδα	19	Συνεντεύξεις	<p>Η έρευνα απέδειξε ότι οι μετανάστριες που εντάχθηκαν σαν φροντίστριες σε νοσοκομειακά ιδρύματα, κατάφεραν να ξεφύγουν από την αστάθεια και την ανασφάλεια και να εξασφαλίσουν το καθεστώς της νόμιμης διαμονής.</p>
13.	Lazarescu & Kouzas (2017)	<p>Το άρθρο εξετάζει τις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης της Ελλάδας στην επαγγελματική σταδιοδρομία των μεταναστριών γυναικών και ανιχνεύει τις αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο εργάζονται.</p>	Ελλάδα	50	Συνεντεύξεις	<p>Παρατηρήθηκε πως η κρίση άλλαξε όχι μόνο το εργασιακό καθεστώς αλλά και τις αξίες της εργασίας οι οποίες σχετίζονται με τις επιλογές των γυναικών μεταναστριών.</p>

14.	Xypolytas (2017)	Να τονίσει τη σημασία της χώρας προέλευσης για την κατανόηση της διαδικασίας αποκλεισμού των μεταναστών.	Ελλάδα	45	Συνεντεύξεις	Υπάρχουν τρεις πτυχές της ζωής και της εργασίας στην Ουκρανία που αποτελούν την προετοιμασία των μεταναστών για τον κοινωνικό και επαγγελματικό τους ρόλο στη χώρα υποδοχής και συμβάλλουν καθοριστικά στον αποκλεισμό τους: εργασία χαμηλού επιπέδου στην Ουκρανία, υπονόμηση των οικογενειακών δεσμών και ανάγκη αποπληρωμής υποχρεώσεων που ελήφθησαν για το μεταναστευτικό ταξίδι.
15.	Stournara (2018)	Το άρθρο παρουσιάζει τους τρόπους και τους λόγους που μεταναστεύει μια γυναίκα καθώς και μέσα από τις συνεντεύξεις οι γυναίκες αναλύουν την άποψή τους για το Ελληνικό Σύστημα Υγείας.	Ελλάδα	25	Ημι- δομημένες Συνεντεύξεις	Παρατηρήθηκε πως στην εποχή της κρίσης οι γυναίκες μετανάστριες που απασχολούνται στον τομέα της φροντίδας, διαμορφώνουν καλές επικοινωνιακές σχέσεις με τους ασθενείς ή το προσωπικό. Έτσι δημιουργούνται ασφαλείς συνθήκες εργασίας και οι γυναίκες έχουν την δυνατότητα να ενταχθούν.
16.	Vouyioukas & Liapi (2013)	Σε αυτό το άρθρο εξετάζονται οι πόροι που είναι απαραίτητοι για την ένταξη των γυναικών μεταναστριών στην κοινωνία.	Ελλάδα	Δεν αναφέρεται ακριβής αριθμός συμμετεχόντων	Βιογραφικές Συνεντεύξεις	Με την ανάλυση των βιογραφικών συνεντεύξεων παρουσιάζεται η σημασία της απόκτησης γλωσσικής

		Συγκεκριμένα αναφέρονται η γλώσσα και η εκπαίδευση, όπου αποτελούν εργαλεία προσαρμογής στο νέο εργασιακό περιβάλλον.				ικανότητας και της εκπαίδευσης σε επαγγελματικές δεξιότητες, οι οποίες οδηγούν στον μη αποκλεισμό των γυναικών μεταναστριών από την κοινωνία.
17.	Triantafyllidou (2015)	Σκοπός είναι η σύγκριση των μεταναστών από διαφορετικές χώρες.	Ελλάδα	331	Συνεντεύξεις – Μελέτη περίπτωσης	Παρατηρήθηκε πως η απόκτηση νομιμοποιητικών εγγράφων για τους μετανάστες δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση.
18.	Kassimati (2007)	Σε κάθε χώρα δημιουργούνται ανάγκες για παροχή υπηρεσιών οικιακής εργασίας (φροντίδα ηλικιωμένων, καθαριότητα οικίας), πράγμα το οποίο ενισχύει την εισροή γυναικών μεταναστριών με σκοπό την κάλυψη αυτών των αναγκών.	Ελλάδα	11	Συνεντεύξεις	Παρατηρήθηκε πως η μεγάλη ανάγκη για απασχόληση των γυναικών στην οικιακή εργασία είναι αποτέλεσμα της κατάρρευσης των κρατών του ανατολικού μπλοκ που υποχρέωσε μεγάλο μέρος των πληθυσμών να αναζητήσουν ποιοτικότερη ζωή σε άλλες χώρες.
19.	Moussourou (2007)	Η ένταξη των μεταναστριών γυναικών εξαρτάται από τον βαθμό θέλησης που έχουν για το αν θα παραμείνουν στην χώρα υποδοχής, εάν σκοπεύουν να μείνουν προσωρινά ή μόνιμα.	Ελλάδα	Δεν αναφέρεται ακριβής αριθμός συμμετεχόντων	Συνεντεύξεις	Παρατηρήθηκε πως η ένταξη των παιδιών των μεταναστριών στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης είναι το πιο σημαντικό κίνητρο για την μακροχρόνια παραμονή των μεταναστών στην Χώρα.
20.	Dimakopoulou, Vamvakari & Sakka (2020)	Προφίλ αμειβόμενων φροντιστών ηλικιωμένων με άνοια	Ελλάδα	28	Περιγραφική Μελέτη - Ερωτηματολόγια	Όλες οι εργαζόμενες είναι γυναίκες, μεγαλύτερης ηλικίας, παντρεμένες και προερχόμενες από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Διαμένουν στον χώρο εργασίας τους 24 ώρες και οι

						μηνιαίες απολαβές είναι πολύ χαμηλές.
21.	Nikolova (2015b)	Έλεγχος της μετανάστευσης των Ουκρανών και ανάλυση των επαγγελματιών που απασχολούνται.	Ελλάδα	41	Ποιοτική έρευνα - Συνεντεύξεις	Οι περισσότερες άδειες παραμονής παρατάθηκαν για αρκετά χρόνια.
22.	Ψημμένος (2016)	Η παρούσα έρευνα εξετάζει τον ρόλο της οικιακής εργασίας στην πρόσβαση των γυναικών στις υπηρεσίες πρόνοιας.	Ελλάδα	42	Συνεντεύξεις	Ο περιορισμός συμμετοχής των γυναικών στην κοινωνική προστασία επηρεάζεται από την ένταξη αυτών στην κοινωνία.
23.	Βασιλικού (2009)	Στο άρθρο παρουσιάζονται οι μορφές οικογενειακών σχέσεων των μεταναστριών γυναικών που απασχολούνται στην οικιακή εργασία και διαμένουν στην Ελλάδα.	Ελλάδα	Δεν αναφέρεται ακριβής αριθμός συμμετεχόντων	Βιογραφική Έρευνα – Συνεντεύξεις	Παρατηρήθηκε πως για αποκατασταθούν επαγγελματικά οι γυναίκες μετανάστριες, καλύπτουν τις μεγάλες ανάγκες για οικιακή εργασία. Όμως, οι ίδιες απομακρύνονται από την προσωπική τους ζωή και από τους οικογενειακούς δεσμούς.
24.	Κασιμάτη (2016)	Στο άρθρο αναλύεται το ζήτημα της ένταξης μεταναστριών από τις χώρες της Αλβανίας, της Ουκρανίας και της Πολωνίας οι οποίες εργάζονται στην οικιακή φροντίδα. Επίσης, παρουσιάζεται η στρατηγική μετανάστευσης (νομικό καθεστώς και αγορά εργασίας).	Ελλάδα	190 γυναίκες από την Αλβανία, 110 γυναίκες από την Ουκρανία, 52 γυναίκες από την Πολωνία.	Ποιοτική Μελέτη – Βιογραφικές προσεγγίσεις και Ποσοτική μελέτη με την χρήση ερωτηματολογίων.	Παρατηρήθηκε πως η ένταξη των γυναικών από τις χώρες που μελετήθηκαν, εξαρτάται από τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους από την διάρκεια παραμονής στην χώρα και από τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας.
25.	SolidarityNow, 2024	Απασχόληση μεταναστριών για τις μετανάστριες	Ελλάδα	215 γυναίκες (Αφρική, Μ. Ανατολή, Ουκρανία, Αφγανιστάν, άλλες)	Ερωτηματολόγιο σε 11 ιδιωτικές επιχειρήσεις, 2 οργανισμούς ανθρώπινου δυναμικού (τουρισμό, μεταποίηση, υπηρεσίες καθαρισμού)	Η πλειονότητα, με προσφυγικό και μεταναστευτικό καθεστώς, απασχολείται στον τουριστικό τομέα, σε 26% στον τομέα των υπηρεσιών διαμονής και εστίασης, σε 19% σε εργασίες προσωπικής φροντίδας, σε 15% σε εργασίες οικιακής φροντίδας.

3.1.1. Χώρα διεξαγωγής

Από τις 25 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, σχετικά με τη χώρα διεξαγωγής τους, όλες διεξήχθησαν στην Ελλάδα.

3.1.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)

Από τις 25 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, αναφορικά με τον μεθοδολογικό σχεδιασμό τους:

Η μελέτη των Sakellis & Spyropoulou (2007) αφορά σε ποιοτική έρευνα μέσω συνεντεύξεων.

Η έρευνα του Xyrolitas (2016) βασίζεται σε ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις.

Η μελέτη Maroufouf (2016) πραγματοποιήθηκε με ποιοτικές μεθόδους μέσω συνεντεύξεων.

Η μελέτη των Skamnakis & Malekaki (2017) αφορά σε ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις.

Η έρευνα Psimmenos (2007) πραγματοποιήθηκε με συνεντεύξεις.

Η μελέτη Kaurinkoski (2021) αφορά σε πρωτογενή έρευνα που διεξήχθη στη Αθήνα, μέσω συνεντεύξεων, καθώς και σε έρευνα σε δευτερογενείς πηγές.

Η μελέτη Nikolova (2013) διενεργήθηκε με βιβλιογραφική ανασκόπηση και με συνεντεύξεις.

Η έρευνα Psimmenos (2011) βασίζεται σε ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις.

Στην έρευνα των Xyrolitas, Vassilikou & Fouskas (2017) χρησιμοποιήθηκαν ποιοτικές μέθοδοι ανάλυσης (ομάδες εστίασης και συνεντεύξεις).

Η έρευνα της Vaiou (2014) διενεργήθηκε με ποιοτικές μεθόδους με συνεντεύξεις.

Η μελέτη Nikolova (2015a) αφορά ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις.

Στην έρευνα Maroukis (2018) χρησιμοποιήθηκε ποιοτική μέθοδος ανάλυσης μέσω συνεντεύξεων.

Η έρευνα των Lazarescu, Kouzas (2017) διενεργήθηκε με βιβλιογραφική ανασκόπηση και με συνεντεύξεις.

Η έρευνα του Xyrolitas (2017) πραγματοποιήθηκε με συνεντεύξεις και ποιοτική μέθοδο ανάλυσης.

Η μελέτη Stournara (2018) αφορά σε ποιοτική ανάλυση με ημι-δομημένες συνεντεύξεις.

Η έρευνα των Vouyioukas & Liari (2013) πραγματοποιήθηκε με βιογραφικές συνεντεύξεις.

Η μελέτη Triantafyllidou (2015) αφορά σε ποιοτική ανάλυση με συνεντεύξεις και μελέτη περίπτωσης.

Η έρευνα Kassimati (2007) πραγματοποιήθηκε με ποιοτική έρευνα και συνεντεύξεις.

Η έρευνα Moussourou (2007) αφορά ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις.

Στην έρευνα των Dimakopoulou, Vamvakari & Sakka (2020) χρησιμοποιήθηκε περιγραφική/ποσοτική μελέτη με συμπλήρωση ερωτηματολογίων.

Στην έρευνα Nikolova (2015b) χρησιμοποιήθηκε ποιοτική μέθοδος ανάλυσης μέσω συνεντεύξεων.

Όσον αφορά τις ελληνόγλωσσες μελέτες η έρευνα του Ψημμένος (2016) αναπτύχθηκε με ποιοτική μέθοδο ανάλυσης μέσω συνεντεύξεων.

Η έρευνα Βασιλικού (2009) πραγματοποιήθηκε με βιογραφική ανάλυση και συνεντεύξεις.

Και τέλος, η έρευνα της Κασιμάτη (2016) πραγματοποιήθηκε με συνδυασμό μεθόδων, δηλαδή με ποιοτική μελέτη, με βιογραφικές προσεγγίσεις και ποσοτική μελέτη με την χρήση ερωτηματολογίων.

Η μελέτη της SolidarityNow (2024) ήταν ποιοτικής (συνεντεύξεις, 215 γυναίκες) και ποσοτικής μεθοδολογίας (ερωτηματολόγιο σε 11 επιχειρήσεις).

3.1.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)

Από τις 25 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, η μελέτη των Sakellis & Spyropoulou (2007), Xypolitas (2016), Skamnakis & Malekaki (2017), Psimmenos (2007), Kaurinkoski (2021), Nikolova (2013), Psimmenos (2011), Xypolytas, Vassilikou & Fouskas (2017), Nikolova (2015a), Maroukis (2018), Lazarescu & Kouzas (2017), Xypolytas (2017), Vouyioukas & Liapi (2013), Triantafyllidou (2015), Kassimati (2007), Moussourou (2007), Dimakopoulou, Vamvakari & Sakka (2020), Nikolova (2015b), Βασιλικού (2009), Ψημμένος (2016) και Κασιμάτη (2016) έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας.

Η μελέτη Maroufouf (2016) πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, και συγκεκριμένα σε δομή φιλοξενίας μεταναστών.

Η έρευνα της Vaiou (2014) πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, και συγκεκριμένα στην γειτονιά των Σεπολίων.

Η μελέτη Stournara (2018) διενεργήθηκε στην Αθήνα, και συγκεκριμένα σε δημόσια νοσοκομεία της Αθήνας όπου εργάζονται οι γυναίκες του δείγματος.

Η μελέτη της SolidarityNow (2024) πραγματοποιήθηκε σε διαφορετικά μέρη της χώρας (αστικά κέντρα, περιφέρει) όπως: Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Ριτσώνα, Μαλακάσα) και σε 11 ιδιωτικές επιχειρήσεις.

3.1.4. Συμμετέχοντες

Από τις 25 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, σχετικά με τους συμμετέχοντες, στην έρευνα των Sakellis & Spyropoulou (2007) πήραν μέρος 4 άτομα, στην έρευνα.

Στην έρευνα Maroufouf (2016) συμμετείχαν 16 άτομα.

Στην έρευνα Skamnakis & Malekaki (2017) συμμετείχαν 44 άτομα μέσω συνεντεύξεων.

Στην έρευνα Psimmenos (2007) συμμετείχαν 42 άτομα.

Στην έρευνα Nikolova (2013) συμμετείχαν 13 Φορείς/ Κρατικοί Οργανισμοί.

Στην έρευνα Psimmenos (2011) συμμετείχαν 60 άτομα.

Στην έρευνα των Xypolytas, Vassilikou, & Fouskas, (2017) συμμετείχαν 44 γυναίκες οικιακές βοηθοί.

Στην έρευνα Vaiou (2014) συμμετείχαν 20 γυναίκες μετανάστριες, 8 εργοδότες μεταναστριών εργαζομένων, 14 εθελοντές/πληροφοριοδότες.

Στην έρευνα Nikolova (2015a) συμμετείχαν 11 άτομα.

Στην έρευνα Maroukis (2018) συμμετείχαν 19 άτομα.

Στην έρευνα Lazarescu & Kouzas (2017) συμμετείχαν 50 άτομα.

Στην έρευνα Xypolytas (2017) συμμετείχαν 45 μετανάστες οικιακές βοηθοί από την Ουκρανία, που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα.

Στην έρευνα Stournara (2018) συμμετείχαν 25 άτομα.

Στην έρευνα Triantafyllidou (2015) συμμετείχαν 331 άτομα.

Στην έρευνα Kassimati (2007) συμμετείχαν 11 άτομα.

Στην έρευνα Dimakopoulou, Vamvakari & Sakka (2020) συμμετείχαν 28 άτομα.

Στην έρευνα Nikolova (2015b) συμμετείχαν συνολικά 41 άτομα.

Σχετικά με τις ελληνόγλωσσες έρευνες στην έρευνα του Ψημμένος (2009) συμμετείχαν 42 άτομα. Στην έρευνα Κασιμάτη (2016) συμμετείχαν 190 γυναίκες από την Αλβανία, 110 γυναίκες από την Ουκρανία, 52 γυναίκες από την Πολωνία.

Στις έρευνες Xypolitas (2016), Kaurinkoski (2021), Vouyioukas & Liapi (2013), Moussourou (2007) και Βασιλικού (2009) δεν προσδιορίζεται ο ακριβής αριθμός των ατόμων που συμμετείχαν.

Η μελέτη της SolidarityNow (2024) συμμετείχαν στο 45% γυναίκες από την Αφρική, στο 25% από τη Μ. Ανατολή και άλλες χώρες, στο 22% από την Ουκρανία, σε 7.6% από το Αφγανιστάν (61% αναγνωρισμένες πρόσφυγες, 35% αιτούσες) καθώς 11 ιδιωτικές επιχειρήσεις στον τουρισμό, τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες καθαρισμού.

3.1.5. Κύρια ευρήματα μελετών (έκβαση) στην Ελλάδα

Η έρευνα των Sakellis & Spyropoulou (2007) πραγματεύεται το έργο των μεταναστριών γυναικών και τις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ εργοδοτών – εργαζομένων στην αγορά εργασίας και καταλήγει στο συμπέρασμα πως η έλευση μεταναστριών γυναικών δημιούργησε ένα εργασιακό περιβάλλον που καθορίζεται από τον καταμερισμό εργασίας ανά φύλο και διαμορφώθηκαν συγκεκριμένα επαγγελματικά χαρακτηριστικά (κοινωνικά, οικονομικά).

Στην έρευνα του Xypolitas (2016) παρουσιάζει τον εγκλωβισμό των μεταναστριών γυναικών σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, φαινόμενο το οποίο οδηγεί στην μακρόχρονη και παρατεταμένη παραμονή τους στην οικιακή εργασία.

Η έρευνα του Maroufouf (2016) ερευνά τις συνθήκες εργασίας των γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στον τομέα της οικιακής εργασίας και συμπεραίνεται το γεγονός ότι η οικιακή εργασία είναι η κύρια απασχόληση των γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα.

Η έρευνα των Skamnakis & Malekaki (2017) μελετά το πως οι γυναίκες μετανάστριες προσεγγίζουν το κοινωνικό σύστημα και πως αυτό επηρεάζει την απασχόλησή τους στον εργασιακό χώρο όμως η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η έλλειψη κοινωνικής προστασίας περιθωριοποιεί τις γυναίκες από την υπηρεσίες υποστήριξης. Η περίθαλψη από τις υπηρεσίες υγείας και η ασφάλιση δεν είναι κάτι προσιτό από εκείνες.

Η έρευνα του Psimmenos (2007) διερευνά την πρόσβαση των μεταναστριών γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία που εργάζονται στην οικιακή εργασία και στις υπηρεσίες πρόνοιας. Συμπεραίνεται όμως ότι οι γυναίκες μετανάστριες παραμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα περιθωριοποιημένες από τις εκάστοτε υπηρεσίες και αυτό έχει ως αποτέλεσμα και τον περιορισμό τους στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

Η έρευνα του Kaurinkoski (2021) πραγματεύεται τη διακρατική μετανάστευση από την Ουκρανία στην Ελλάδα από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, εξετάζει το πλαίσιο μετανάστευσης, τα κίνητρα και τις προσδοκίες των μεταναστών και συζητά τις εμπειρίες τους στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, παρουσιάζει τον αντίκτυπο της κρίσης του 2008 στους μετανάστες και τις επιλογές τους, την κοινωνική οργάνωση των Ουκρανών μεταναστών στην Ελλάδα, καθώς και την ταυτότητα και το ανήκειν, σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. Στην παρούσα έρευνα αναδείχθηκε ως κύριος παράγοντας μετανάστευσης οι οικονομικοί λόγοι ενώ ιδιαίτερα για την Ελλάδα ως κύριος παράγοντας μετανάστευσης αναδείχθηκε η ύπαρξη δικτύων μετανάστευσης και η διαθεσιμότητα ευκαιριών εργασίας στη χώρα. Τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες είναι οι διακρίσεις, οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η έλλειψη προσοχής για τις προσπάθειές τους στην κοινωνία υποδοχής.

Στην συνέχεια, η έρευνα της Nikolova (2013) παρουσιάζει το φαινόμενο της μετανάστευσης από την Ουκρανία στην Ελλάδα με στοιχεία που πηγάζουν από διάφορες κοινοτικές οργανώσεις και το αποτέλεσμα αυτής είναι ότι η οικιακή εργασία παρουσιάζεται ως η μοναδική ευκαιρία για εργασία, ένα αδιέξοδο το οποίο οι γυναίκες μετανάστριες επιλέγουν για να καταφέρουν να εργαστούν.

Η έρευνα Psimmenos, I. (2011) έχει ως σκοπό να εξεταστούν οι λόγοι περιθωριοποίησης των μεταναστών γυναικών από τους κοινωνικούς μηχανισμούς. Τελικά η έρευνα εντόπισε πως οι γυναίκες μετανάστριες οι οποίες απασχολούνται στην οικιακή εργασία, υιοθέτησαν δικά τους μέτρα σχετικά με την κοινωνική προστασία και ασφάλεια.

Η έρευνα των Xypolytas, Vassilikou, & Fouskas (2017) είχε ως σκοπό να εξετάσει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα στις οικογένειες και τις κοινοτικές οργανώσεις των μεταναστών. Η έρευνα έδειξε ότι η θέση των γυναικών έχει επιδεινωθεί πολύ από τη συνεχιζόμενη

ύφεση και έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών και αντιλήψεων για την οικογένεια και την κοινότητα. Αυτές οι αλλαγές υπονομεύουν περαιτέρω την κοινωνική θέση των μεταναστριών, οι οποίες ήταν ένας από τους πιο εξατομικευμένους και ευάλωτους τομείς του εργατικού δυναμικού ακόμη και πριν από την έλευση της οικονομικής κρίσης.

Η έρευνα Vaiou (2014) ασχολείται με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετανάστριες και εστιάζει στην καθημερινότητα των γυναικών, στην περιθωριοποίηση από τις κοινωνικές παροχές, στις δυσκολίες που προκύπτουν από την οικονομική κρίση καθώς και στα μέτρα και τις πρακτικές αντιμετώπισης των φαινομένων. Παρατηρήθηκε πως οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις εργαζόμενες, γυναίκες, μετανάστριες ναι μεν υπάρχουν αλλά δεν είναι απόλυτα σαφείς. Χρειάζονται περαιτέρω έρευνα και μακρόχρονη ανάλυση.

Όσον αφορά στην έρευνα Nikolova (2015a) είχε ως σκοπό να περιγράψει τα κύρια πρότυπα και τις προκλήσεις της ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα με αναφορά στις συνέπειες της πρόσφατης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης στη χώρα υποδοχής στις ζωές των μεταναστών. Εντέλει εντοπίστηκε και αναλύθηκε ο αντίκτυπος της έλλειψης νομικού πλαισίου και υποστήριξης που σχετίζεται με τη μετανάστευση στις γυναίκες μετανάστριες.

Στην έρευνα Maroukis (2018) το βασικό πρόβλημα είναι η απασχόληση των μεταναστριών γυναικών στον τομέα της περίθαλψης. Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι μετανάστριες που εντάχθηκαν σαν φροντίστριες σε νοσοκομειακά ιδρύματα, κατάφεραν να ξεφύγουν από την αστάθεια και την ανασφάλεια και να εξασφαλίσουν το καθεστώς της νόμιμης διαμονής.

Η έρευνα των Lazarescu & Kouzas (2017) εντόπισε και ανέλυσε τις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης της Ελλάδας στην επαγγελματική σταδιοδρομία των μεταναστριών. Παρατηρήθηκε πως η κρίση άλλαξε όχι μόνο το εργασιακό καθεστώς αλλά και τις αξίες της εργασίας οι οποίες σχετίζονται με τις επιλογές των γυναικών μεταναστριών.

Η έρευνα του Xypolytas (2017) είχε ως σκοπό να τονίσει τη σημασία της χώρας προέλευσης για την κατανόηση της διαδικασίας αποκλεισμού των μεταναστών. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, υπάρχουν τρεις πτυχές της ζωής και της εργασίας στην Ουκρανία που αποτελούν την προετοιμασία των μεταναστών για τον κοινωνικό και επαγγελματικό τους ρόλο στη χώρα υποδοχής και συμβάλλουν καθοριστικά στον αποκλεισμό τους και αυτοί είναι η εργασία χαμηλού επιπέδου στην Ουκρανία, υπονόμηση των οικογενειακών δεσμών και ανάγκη αποπληρωμής υποχρεώσεων που ελήφθησαν για το μεταναστευτικό ταξίδι.

Η έρευνα Stoumara (2018) παρουσιάζει τους τρόπους και τους λόγους που μεταναστεύει μια γυναίκα και πώς καταλήγει να επιλέξει την οικιακή εργασία και φροντίδα ως απασχόληση. Παρατηρήθηκε πως στην εποχή της κρίσης οι γυναίκες μετανάστριες που απασχολούνται στον τομέα της φροντίδας, διαμορφώνουν καλές επικοινωνιακές σχέσεις με τους ασθενείς ή το προσωπικό. Έτσι δημιουργούνται ασφαλείς συνθήκες εργασίας και οι γυναίκες έχουν την δυνατότητα να ενταχθούν.

Στην έρευνα των Vouyioukas & Liapi (2013) εξετάζονται οι πόροι που είναι απαραίτητοι για την ένταξη των γυναικών μεταναστριών στην κοινωνία. Συγκεκριμένα αναφέρονται η γλώσσα και η εκπαίδευση, τα οποία αποτελούν εργαλεία προσαρμογής στο νέο εργασιακό περιβάλλον. Με την ανάλυση των βιογραφικών συνεντεύξεων η έρευνα οδηγήθηκε στην σημασία της απόκτησης γλωσσικής ικανότητας και της εκπαίδευσης σε επαγγελματικές δεξιότητες, οι οποίες οδηγούν στον μη αποκλεισμό των γυναικών μεταναστριών από την κοινωνία.

Στην συνέχεια, η έρευνα της Triantafyllidou (2015) συγκρίνει τα χαρακτηριστικά των μεταναστών από διαφορετικές χώρες και παρατηρήθηκε πως η απόκτηση νομιμοποιητικών εγγράφων για τους μετανάστες δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση, παρόλο που υπάρχουν διαθέσιμες υποστηρικτικές οργανώσεις και προγράμματα.

Στην έρευνα της Kassimati (2007) παρατηρήθηκε πως η μεγάλη ανάγκη για απασχόληση των γυναικών στην οικιακή εργασία είναι αποτέλεσμα της κατάρρευσης των κρατών του ανατολικού μπλοκ που υποχρέωσε μεγάλο μέρος των πληθυσμών να αναζητήσουν ποιοτικότερη ζωή σε άλλες χώρες.

Στην έρευνα Moussourou (2007) παρατηρήθηκε πως η ένταξη των παιδιών των μεταναστριών στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης είναι το πιο σημαντικό κίνητρο για την μακροχρόνια παραμονή των μεταναστών στην Χώρα.

Στην έρευνα των Dimakoroulou, Vamvakari & Sakka (2020) αναλύεται το προφίλ των αμειβόμενων φροντιστών σε ηλικιωμένα άτομα με άνοια και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων είναι γυναίκες, μεγαλύτερης ηλικίας, παντρεμένες και προερχόμενες από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Διαμένουν στον χώρο εργασίας τους 24 ώρες και οι μηνιαίες απολαβές είναι πολύ χαμηλές.

Στην έρευνα Nikolova (2015b) αναλύεται ο τρόπος ελέγχου του φαινομένου της μετανάστευσης και οι διεργασίες που απαιτούνται για την έκδοση άδειες διαμονής. Παρατηρήθηκε ότι όσοι μετανάστες έλαβαν άδειες διαμονής, παρατείνουν τις άδειες για αρκετά χρόνια.

Στην έρευνα του Ψημμένου (2009) παρατηρείται το γεγονός της περιορισμένης συμμετοχής των μεταναστριών γυναικών στις διαδικασίες της κοινωνικής προστασίας και αυτό οδηγεί στην μη ένταξη των γυναικών στην κοινωνία.

Σύμφωνα με την ελληνική έρευνα της Βασιλικού (2009) παρατηρήθηκε πως για αποκατασταθούν επαγγελματικά οι γυναίκες μετανάστριες επιλέγουν να καλύπτουν τις μεγάλες ανάγκες για οικιακή εργασία. Όμως, οι ίδιες απομακρύνονται από την προσωπική τους ζωή και από τους οικογενειακούς δεσμούς.

Στην έρευνα της Κασιμάτη (2016) παρατηρήθηκε πως η ένταξη των γυναικών από τις χώρες της Αλβανίας, της Ουκρανίας και της Πολωνίας, εξαρτάται από τα ατομικά και κοινωνικά

χαρακτηριστικά τους από την διάρκεια παραμονής στην χώρα και από τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας.

Στην έρευνα της SolidarityNow (2024) η πλειονότητα με προσφυγικό και μεταναστευτικό καθεστώς απασχολείται στον τουριστικό τομέα, σε 26% στον τομέα των υπηρεσιών διαμονής και εστίασης, σε 19% σε εργασίες προσωπικής φροντίδας, σε 15% σε εργασίες οικιακής φροντίδας. Το 50% έχουν απασχοληθεί χωρίς σύμβαση ή ασφάλιση το περασμένο έτος και ανεξάρτητα από το επίπεδο εκπαίδευσης και προηγούμενη εμπειρία, αναλαμβάνουν εργασίες χαμηλής ειδίκευσης σε επισφαλείς συνθήκες εργασίας.

3.1.6. Αξιολόγηση μεθοδολογικής ποιότητας ερευνών

Με τη χρήση των κλιμάτων Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) και CASP Qualitative Checklist αξιολογήθηκαν οι έρευνες ως προς τη μεθοδολογική ποιότητα τους. Στους παρακάτω Πίνακες 5-7 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της αξιολόγησης για τις 25 έρευνες.

3.1.6.1. Μικτές μέθοδοι

Πίνακας 5: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με μικτές μεθόδους

	Μελέτη	Μέθοδοι	Υπάρχει επαρκής λογική για τη χρήση σχεδιασμού μικτών μεθόδων για την αντιμετώπιση του ερευνητικού ερωτήματος;			Τα διάφορα στοιχεία της μελέτης ενσωματώνονται αποτελεσματικά για να απαντήσουν στο ερευνητικό ερώτημα;			Ερμηνεύονται επαρκώς τα αποτελέσματα της ενοποίησης ποιοτικών και ποσοτικών συνιστωσών;			Αντιμετωπίζονται επαρκώς οι αποκλίσεις και οι ασυνέπειες μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών αποτελεσμάτων;			Συμμορφώνονται τα διάφορα στοιχεία της μελέτης με τα ποιοτικά κριτήρια κάθε παράδοσης των εμπλεκόμενων μεθόδων;		
			Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι
1.	Κασιμάτη (2016)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		
2.	SolidarityNow (2024)	Ποιοτικές & ποσοτικές	X			X			X			X			X		

Πηγή: Hong, Q. N., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., ... & Pluye, P. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. *Education for information*, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>

3.1.6.2. Ποσοτικές μέθοδοι

Πίνακας 6: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποσοτικές μεθόδους

	Μελέτη	Μέθοδοι	Είναι η στρατηγική δειγματοληψίας σχετική για την αντιμετώπιση του ερευνητικού ερωτήματος;			Είναι το δείγμα αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού στόχου;			Είναι οι μετρήσεις κατάλληλες;			Είναι χαμηλός ο κίνδυνος μεροληψίας μη ανταπόκρισης;			Είναι η στατιστική ανάλυση κατάλληλη για την απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα;		
			Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι
1.	Dimakopoulou, Vamvakari, Sakka (2020)	Ποσοτικές	X			X			X			X			X		

Πηγή: Hong, Q. N., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., ... & Pluye, P. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. *Education for information*, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>

3.1.6.3. Ποιοτικές μέθοδοι

Πίνακας 7: Αξιολόγηση μεθοδολογική ποιότητας ερευνών με ποιοτικές μεθόδους

Μελέτη	Μέθοδοι	Υπήρχε σαφής δήλωση των στόχων της έρευνας;			Είναι κατάλληλη η ποιοτική μεθοδολογία;			Ήταν ο σχεδιασμός της έρευνας κατάλληλος για την αντιμετώπιση των στόχων της έρευνας;			Ο σχεδιασμός της έρευνας κατάλληλος για την αντιμετώπιση των στόχων της έρευνας;			Τα δεδομένα συλλέχθηκαν με τρόπο που αντιμετώπισε το ερευνητικό ζήτημα;			Έχει ληφθεί επαρκώς υπόψη η σχέση μεταξύ ερευνητή και συμμετεχόντων;			Έχουν ληφθεί υπόψη ηθικά ζητήματα;			Ήταν η ανάλυση των δεδομένων αρκετά αυστηρή;			Υπάρχει σαφής δήλωση των ευρημάτων;			Πόσο πολύτιμη είναι η έρευνα;	
		Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι	Ναι	Δ/Γ	Όχι					
1.	Kaurinkoski (2021)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
2.	Vougioukas & Liari (2013)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
3.	Βασιλικού (2009)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
4.	Skamnakis, Malekaki (2017)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
5.	Stournara (2018)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
6.	Nikolova (2015b)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
7.	Sakellis, Natalia Spyropoulou (2007)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
8.	Xypolitas, (2016).	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
9.	Marouf, (2016).	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
10.	Psimmenos, (2007).	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
11.	Psimmenos, I. (2011)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
12.	Xypolytas, Vassilikou, & Fouskas (2017)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
13.	Vaiou (2014)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
14.	Nikolova (2015a)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
15.	Maroukis (2018)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
16.	Lazarescu & Kouzas (2017)	Ποιοτικές	X			X			X			X			X			X			X			X			X			Πολύ σημαντική
17.	Xypolytas (2017)	Ποιοτικές	X						X						X						X						X			Πολύ σημαντική
18.	Kassimati (2007)	Ποιοτικές	X						X						X						X						X			Πολύ σημαντική

Κεφάλαιο Τέταρτο:

4. Συζήτηση

Οι οικιακά εργαζόμενες γυναίκες από τρίτες χώρες είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την οικονομία σε πολλές χώρες παγκοσμίως, τόσο για τη χώρα φιλοξενίας όσο και τη χώρα προέλευσης τους. Ωστόσο αντιπροσωπεύουν μια πολύ μεγάλη και ευάλωτη ομάδα εργαζομένων με σημαντικά προβλήματα (υγείας, κοινωνικά, ένταξης κτλ.). Η καθημερινή ζωή των εργαζομένων γυναικών από τρίτες χώρες επηρεάζεται σημαντικά από τις συνήθως δυσμενείς συνθήκες εργασίας και τα σχετικά προβλήματα υγείας αποτελεί το πιο κοινό ζήτημα υγείας για τις χώρες φιλοξενίας τους. Πολλές γυναίκες αντιμετωπίζουν καθυστερήσεις ή παράτυπες πληρωμές του μισθού τους, ελάχιστη έως μηδενική πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, ακόμη και σε περιπτώσεις εκτάκτων αναγκών. Μερικές οικιακά εργαζόμενες εργάζονται έως και 19 ώρες την ημέρα, χωρίς ημέρες ανάπαυσης (ρεπό), ενώ πολλές φορές αναφέρονται κακές συνθήκες διαβίωσης (Global Health Institute, 2013).

4.1 Επιδράσεις στην καθημερινή ζωή των εργαζομένων γυναικών από τρίτες χώρες

Οι έρευνες στην πλειονότητά τους ανέδειξαν τα αρνητικά -κατά κύριο λόγο- αποτελέσματα του συγκεκριμένου επαγγέλματος στις μετανάστριες. Συγκεκριμένα για τις γυναίκες μετανάστριες και σύμφωνα με την έρευνα της Νικόλονα (2015b) η οικιακή εργασία και φροντίδα δεν ήταν στις πρώτες επιλογές τους διότι στον τόπο διαμονής τους εργάζονταν σε υψηλότερου κύρους επαγγέλματα. (Νικόλονα, 2015b). Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα του Ξυπολυτά, οι γυναίκες που επιλέγουν την οικιακή φροντίδα αναγκάζονται να εργάζονται σε δυσμενείς συνθήκες όπως πολύωρες βάρδιες, ελάχιστες οικονομικές απολαβές, εργασιακή εκμετάλλευση με ψυχικά και σωματικά τραύματα (Χυπολυτά, 2016:36).

4.1.1. Οικογενειακές σχέσεις - προσωπική ζωή

Όσον αφορά τις επιπτώσεις της οικιακής εργασίας στην οικογενειακή και προσωπική ζωή των γυναικών μεταναστριών, είναι σημαντικό να αναδειχθεί το ζήτημα της επιλογής ρόλων ανάμεσα σε δύο καταστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες μετανάστριες είναι αναγκασμένες να ζουν σε δύο καταστάσεις, της εργασίας χωρίς δικαιώματα και της οικογένειας χωρίς οικογενειακούς δεσμούς (Βασιλικού, 2009).

Η ανάγκη για μετανάστευση και για επιβίωση οδηγεί τις οικογένειες στον χωρισμό των μελών της, κατάσταση η οποία συνοδεύεται από μεγάλο πόνο και δύσκολα συναισθήματα. Οι γυναίκες που απασχολούνται στην οικιακή εργασία και έχουν αφήσει τις οικογένειές τους αναγκάζονται να απομακρυνθούν από την οικία τους, τον τόπο προέλευσής τους και την οικογένειά τους. Όταν τα μέλη της οικογένειας διασκορπίζονται σε διαφορετικές χώρες, η οικογενειακή ζωή επηρεάζεται και επικρατεί κατάσταση απόστασης (Βασιλικού, 2009). Η απόσταση αυτή των μελών της οικογένειας, προκαλεί τεράστιο άγχος, στρες ανάμεσα στα ζευγάρια, στους γονείς και στα παιδιά με αντίκτυπο την ρήξη των σχέσεων και την αποξένωση μεταξύ των μελών (Βασιλικού, 2009).

4.2 Επιδράσεις σε προσωπικό επίπεδο και σε οικογενειακούς δεσμούς

Ιδιαίτερη σημασία για τις γυναίκες που εργάζονται στην οικιακή φροντίδα αποτελεί το γεγονός ότι ενώ μέσω της εργασίας τους εμπλέκονται σε μια «οικογένεια», στην ουσία είναι απομακρυσμένες από το δικό τους οικογενειακό περιβάλλον και δίκτυο. Αυτή η μορφή οικογένειας χαρακτηρίζεται ως «διεθνική οικογένεια», δηλαδή οικογένεια όπου τα μέλη της ζουν χωριστά το ένα από το άλλο για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα (Βασιλικού, 2009). Οι χαμηλού κύρους εργασίες που επιλέγουν οι Ουκρανές γυναίκες συνδέονται άρρηκτα με διατάραξη των οικογενειακών δεσμών. Η οικιακή εργασία και φροντίδα συνδέεται με την πολύωρη απασχόληση και την συνεχή παρουσία στον χώρο εργασίας κατάσταση η οποία επηρεάζει αρνητικά τις διαπροσωπικές σχέσεις των γυναικών, ιδίως τις οικογενειακές σχέσεις (Χυπολίτας, 2016). Επίσης, οι γυναίκες που δεν διαμένουν εντός του χώρου εργασίας τους (εσωτερικές), συνεχίζουν να περνούν τον περισσότερο χρόνο τους εκεί και οι σχέσεις με τα μέλη της οικογένειάς τους χαρακτηρίζονται πολλές φορές προβληματικές (Χυπολίτας, Vasillikou & Fouskas, 2017:93-94).

4.3 Επιδράσεις στα εργασιακά δικαιώματα

Ενώ υπάρχουν ποικίλες οργανώσεις σχετικά με την υποστήριξη των μεταναστών στον εργασιακό τομέα, ένα μεγάλο ποσοστό των γυναικών δεν συμβαδίζει με αυτές. Δηλαδή, θεωρούν πως οι οργανώσεις δεν έχουν την ισχύ να τις υποστηρίξουν με στόχο να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, να καλυτερεύσουν οι συνθήκες εργασίας και να διεκδικήσουν καλύτερους μισθούς (Χυπολίτας, Vasillikou & Fouskas, 2017:101-102). Ωστόσο, διατίθενται προγράμματα συμβουλευτικής υποστήριξης των μεταναστών με σκοπό την επαγγελματική καθοδήγηση του ατόμου αλλά και την εκπαιδευτική εξέλιξη όπως π.χ. το πρόγραμμα «HELIOS».

4.4 Επιδράσεις στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας

Έχει παρατηρηθεί πως το καθεστώς παράτυπης διαμονής και μη-νόμιμης εργασίας συνδέεται με την απώλεια κοινωνικών παροχών και την δυσκολία πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας

(Triandafyllidou, 2015). Λόγω έλλειψης άδειας παραμονής και παράτυπου καθεστώτος οι μετανάστες δεν έχουν το δικαίωμα να έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες που κανονικά δικαιούνται και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγούνται σε μη επίσημες πρακτικές όπως υπηρεσίες και γιατρούς μη πιστοποιημένοι (Skamnakis & Malekaki, 2017). Σε πολλές περιπτώσεις οι μετανάστες, στην προσπάθειά τους να φροντιστούν, επιστρέφουν στην πατρίδα τους με στόχο να επισκεφθούν ιατρικές υπηρεσίες με χαμηλότερο κόστος (ιατρούς, χειρουργικές επεμβάσεις κ.τ.λ.) (Skamnakis & Malekaki, 2017:125).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, κατά κανόνα, οι Ουκρανές μετανάστριες καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια για να νομιμοποιήσουν το καθεστώς διαμονής τους στη χώρα και οι περισσότερες εκτιμήσεις συμφωνούν ότι η ουκρανική κοινότητα γενικά χαρακτηρίζεται από πολύ χαμηλό αριθμό παράτυπων μεταναστών (Nikolova, 2015a). Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι Ουκρανοί γνωρίζουν τη διαδικασία και τα έγγραφα νομιμοποίησης τους και έννομης παραμονής τους στην Ελλάδα, συγκριτικά με άλλους μετανάστες (Triandafyllidou, 2015). Σημαντικό είναι το ποσοστό των Ουκρανών γυναικών οι οποίες παραμένουν άνεργες στη χώρα ή βρίσκονται σε διαρκή αναζήτηση εργασίας. Στη συντριπτική πλειοψηφία τους, οι γυναίκες από την Ουκρανία εργάζονται ως οικιακές βοηθοί και έχουν σταθερές θέσεις και σχέσεις εργασίας, καθώς ορισμένες από αυτές δεν έχουν αλλάξει εργοδότη ή οικογένεια στην οποία εργάζονται από την έναρξη της εργασίας τους στην Ελλάδα (Nikolova, 2015b; Triandafyllidou, 2015). Σε αυτό συμφωνούν και άλλες έρευνες (Sakellis & Spyropoulou, 2007) όπου εντοπίζουν ότι οι κύριες ασχολίες για τις γυναίκες μετανάστριες από την Ουκρανία είναι η παροχή υπηρεσιών οικιακού τύπου όπως καθαρισμός σπιτιών / επαγγελματικών χώρων, φροντίδα παιδιών και κατ' οίκον φροντίδα ηλικιωμένων.

Οι αιτίες επιλογής των εν λόγω τομέων ήταν κυρίως ο σταθερός μισθός, οι έγκαιρες πληρωμές, η μονιμότητα της εργασίας και οι ελάχιστες γλωσσικές απαιτήσεις (Nikolova, 2015a). Σύμφωνα με την έρευνα του Xypolytas (2017) οι Ουκρανές που μετανάστευσαν κυρίως σε μεγαλύτερη ηλικία (35-45 ετών) είχαν ήδη δημιουργήσει στη χώρα τους οικογένειες, ενώ στον τομέα απασχόλησης τους είχαν αποκτήσει σημαντική προϋπηρεσία και εμπειρία. Αξιολογώντας τα εν λόγω στοιχεία παρατηρείται ότι το επαγγελματικό υπόβαθρο του συγκεκριμένου ερευνητικού πληθυσμού αφορά σε πολλά υποσχόμενα επαγγέλματα στον τομέα παροχής υπηρεσιών (πχ δάσκαλοι και εξειδικευμένοι επαγγελματίες υγείας ή απασχόληση στα ανώτερα τμήματα της εργοστασιακής ιεραρχίας). Έτσι, δεδομένου του μορφωτικού επιπέδου και της επαγγελματικής ιστορίας του εν λόγω ερευνητικού πληθυσμού, τόσο η είσοδος όσο και η παρατεταμένη παραμονή σε οικιακή εργασία εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την προσαρμογή των Ουκρανών γυναικών στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα.

Με άλλα λόγια οι μετανάστριες «εγκλωβίζονται» σε χαμηλές θέσεις εργασίας, σε οικιακές εργασίες και παροχή φροντίδας και παραμένουν σε αυτές διότι δεν έχουν υποστηρικτικά δίκτυα να συμβάλλουν στην έξοδο τους από αυτές και στην αναζήτηση καλύτερων θέσεων εργασίας (Fouskas et al., 2019).

Σύμφωνα με παλαιότερες έρευνες (Psimmenos, 2007), οι Ουκρανές μετανάστριες υποστήριξαν ότι στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες υποδοχής, δεν υπάρχει κάποια άλλη επαγγελματική διεξοδος για τις μετανάστριες χωρίς έγγραφα από την Ανατολική Ευρώπη παρά η οικιακή υπηρεσία, η πορνεία και ο γάμος. Συνήθως, τα γραφεία εύρεσης εργασίας βοηθούν τις μετανάστριες από την Ουκρανία να βρουν θέσεις εργασίας. Τονίσθηκε δε ότι για την πλειονότητα των Ουκρανών γυναικών που είναι χωρίς χαρτιά (δηλαδή άδειες εργασίας και διαμονής) και μόνες τους στη χώρα υποδοχής ενώ έχουν ανήλικα εξαρτώμενα μέλη, η παροχή οικιακών υπηρεσιών φροντίδας και περίθαλψης θεωρήθηκε ως η μόνη μορφή κατάλληλης απασχόλησης (Psimmenos, 2007, Ψημμένος, 2009).

Όσον αφορά στις συνθήκες διαβίωσης τους, τις αποδοχές, την ασφάλιση, τη φροντίδα και την υγεία των Ουκρανών μεταναστριών, το κύριο πρόβλημα που εντοπίζεται για την ουκρανική κοινότητα είναι η έλλειψη θέσεων εργασίας και γι' αυτό οι άνθρωποι δεν μπορούν να έχουν ένσημα κοινωνικής και ιατρικής ασφάλισης (Nikolova, 2015a). Εν γένει μπορεί να σημειωθεί ότι υπάρχει έλλειψη στοιχείων τα οποία να καθορίζουν την ακριβή οικονομική δραστηριότητα και τη συγκέντρωση των γυναικών στην οικιακή εργασία και τον τομέα της παροχής φροντίδας (Nikolova, 2015a). Από το 2010, τα πράγματα έχουν κατά κάποιο τρόπο διευθετηθεί στον τομέα των οικιακών βοηθών από την Ουκρανία, των οποίων οι μισθοί κυμαίνονται από 400 έως 500 € μηνιαίως. Οι ηλικιωμένες γυναίκες από την Ουκρανία είναι εκείνες που προτιμούν να εργάζονται ως οικιακές βοηθοί καθώς και στον τομέα της παροχής φροντίδας υγείας, ενώ οι νεότερες γυναίκες επιλέγουν άλλες δουλειές. Οι περισσότερες γυναίκες που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, περνούν χρόνια στην Ελλάδα στον ίδιο τομέα απασχόλησης και πολλές φορές στον ίδιο εργοδότη. Οι αιτίες επιλογής των εν λόγω τομέων ήταν κυρίως ο σταθερός μισθός, οι έγκαιρες πληρωμές, η μονιμότητα της εργασίας και οι ελάχιστες γλωσσικές απαιτήσεις (Nikolova, 2015a).

Το κύριο πρόβλημα που εντοπίζεται για την ουκρανική κοινότητα είναι η έλλειψη θέσεων εργασίας και γι' αυτό οι άνθρωποι δεν μπορούν να έχουν ένσημα κοινωνικής και ιατρικής ασφάλισης. Η απειλή της απώλειας της εργασίας ακολουθείται από μείωση των ενσήμων κοινωνικής ασφάλισης που πληρώνουν κάθε μήνα οι μετανάστες ενώ σε περίπτωση που δεν μπορούν να συλλέξουν αρκετά ένσημα, θα μπορούσαν τελικά να οδηγηθούν σε αδυναμία ανανέωσης της άδειας διαμονής τους, γεγονός που τους κάνει ιδιαίτερα ευάλωτους. (Nikolova, 2015a). Παρά την αλλαγή της νομοθεσίας και τα εμπόδια της γραφειοκρατίας, πολλές Ουκρανές μετανάστριες κατάφεραν να λάβουν άδειες

μακροχρόνιας διαμονής. Ένα νέο σύστημα πληρωμής των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης ήταν μέσω του «Εργόσημο» που εισήχθη τα προηγούμενα έτη (Nikolova, 2015a; Nikolova, 2015b).

Εν γένει, σύμφωνα με διάφορες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα σχετικά με την πρόσβαση των μεταναστών σε υπηρεσίες υγείας, πρόνοιας και κοινωνικής φροντίδας, βρέθηκε ότι ένα μεγάλο τμήμα των μεταναστών είναι αποκομμένο από το σύστημα πρόνοιας και υγειονομικής περίθαλψης λόγω της παράτυπης εισόδου και παραμονής τους στη χώρα, ενώ για όσους έχουν αποκτήσει όλα τα απαραίτητα έγγραφα για διαμονή και απασχόληση, ο όγκος των εισφορών εισοδήματος που απαιτείται για την κοινωνική ασφάλιση είναι ιδιαίτερα σημαντικός και συνήθως οι περισσότεροι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για σύνταξη, καλύψεις υγείας, παιδικής μέριμνας κ.λπ. (Fouskas et al., 2019). Επιπλέον, οι άτυπες πρακτικές προσλήψεων, η προσωρινή, επισφαλής, χαμηλή κατάσταση μισθού κτλ αποτελούν ουσιαστικές δυσκολίες που έχουν οι μετανάστες για την πρόσβαση στην υγείας και τις παροχές (Fouskas et al., 2019).

Η τρέχουσα σύγκρουση στην Ουκρανία υπογραμμίζει την ανάγκη για πιο συντονισμένες και κοινές μεταναστευτικές πολιτικές στο πλαίσιο της προστασίας της ανθρώπινης ζωής, ειδικά όταν πολλά κράτη φέρουν το κύριο βάρος των μεταναστευτικών ροών (Karyda & Stouka, 2022). Η Ελλάδα έχει αντιμετωπίσει την πρόκληση της αποδοχής και της ενσωμάτωσης μεγάλου αριθμού προσφύγων ήδη από το 2015 και έχει υιοθετήσει διαφορετικά μέτρα πολιτικής και προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κρίσης τα τελευταία χρόνια, αλλά το επίπεδο των αναγκών των προσφύγων και η έλλειψη οικονομικών πόρων εμποδίζουν την αποτελεσματικότητά τους (Karyda & Stouka, 2022). Η ελληνική απάντηση στην ένταξη των μεταναστών είναι σημαντική αλλά μερική. Ο τομέας της υγείας και η πρόσβαση των προσφύγων στην υγειονομική περίθαλψη είναι ιδιαίτερα δυσλειτουργική. Οι ελληνικές κυβερνήσεις έχουν επικριθεί για το πώς χειρίστηκαν τις παλαιότερες, αλλά και τις τρέχουσες μεταναστευτικές ροές συμπεριλαμβανομένης της ουκρανικής μετανάστευσης (Karyda & Stouka, 2022).

Η μελέτη της SolidarityNow (2024) τονίζει την απασχόληση των γυναικών σε υπηρεσίες προσωπικής φροντίδας και σε σε εργασίες οικιακής φροντίδας.

Όσον αφορά την οικογένεια, οι περισσότερες από τις Ουκρανές μετανάστριες ζουν με τις οικογένειές τους σε ενοικιαζόμενα διαμερίσματα ή σε σπίτια γνωστών τους, ενώ σημαντικό ποσοστό κυρίως γυναικών που είναι μόνες τους στη χώρα ζουν στα σπίτια των εργοδοτών όπου εργάζονται ως οικιακές βοηθοί (Nikolova, 2015b).

Μετά από μια αρχική κρίση στην πατρίδα τους που οδήγησε στη μετανάστευσή τους, οι μετανάστριες στην Ελλάδα σήμερα επανεξετάζουν τις επιλογές τους. Οι γυναίκες από την Ουκρανία που σήμερα ζουν και εργάζονται μόνες τους στην Ελλάδα είναι αναποφάσιστες για την απόκτηση παιδιών, ειδικά όταν αντιμετωπίζουν την πιθανότητα ανεργίας. Οι επιλογές τους διακρίνονται μεταξύ του να μείνουν στην Ελλάδα και να παλέψουν για δουλειά σε καθημερινή βάση ή να επιστρέψουν

στη χώρα καταγωγής τους γνωρίζοντας ότι η κατάσταση στην πατρίδα τους όχι μόνο δεν έχει βελτιωθεί αλλά σήμερα είναι ιδιαίτερα δύσκολη λόγω της ρωσικής εισβολής ή να αναζητήσουν έναν άλλο προορισμό όπου θα μπορούσαν να ξεκινήσουν μια νέα ζωή. Σε περίπτωση που υπάρχει οικογένεια, τα παιδιά μπορούν επίσης να παίξουν κεντρικό ρόλο στα σχέδια της οικογένειας. Ειδικότερα, τα παιδιά που μεγάλωσαν στην Ελλάδα, μιλώντας ελληνικά καλύτερα από τη μητρική γλώσσα των γονιών τους, είναι σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ενσωματωμένα στην ελληνική κοινωνία. Επομένως, δύναται να επηρεάζουν σημαντικά την απόφαση των γονιών τους και τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια (Xyrolytas et al., 2017). Σημαντικό ρόλο για τις Ουκρανές μετανάστριες παίζει η γνώση των ελληνικών το οποίο σημαίνει ότι είναι σε θέση αφενός να διαπραγματεύονται το μισθό τους και αφετέρου να κατανοούν καλύτερα τις συνθήκες εργασίας που προσφέρονται και τις υποχρεώσεις τους. Τα παραπάνω στοιχεία συμβάλλουν στη διαμόρφωση καλύτερων σχέσεων με τους εργοδότες τους (Nikolova, 2015b). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, οι εργοδότες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των μεταναστριών όσον αφορά τις θετικές αλλαγές στη ζωή τους, αλλά και την καλύτερη ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία. Υπάρχουν δε περιπτώσεις στις οποίες οι εργοδότες στηρίζουν τις γυναίκες στη μόρφωση τους ή τις ενθαρρύνουν για νομιμοποίηση της παραμονής τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι εργοδότες δημιουργούν συνθήκες υποστήριξης των εξελίξεων στη ζωή των μεταναστριών που αξιολογούνται θετικά, γεγονός που συμβάλλει στην αύξηση του αισθήματος ελέγχου στις ζωές των μεταναστριών καθώς και διαμόρφωση συνθηκών ένταξης (Nikolova, 2015b).

Εν γένει η ένταξη τους φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με το αν έχουν προσαρμοσθεί σε ευνοϊκές συνθήκες εργασίας και κοινωνικής ζωής, ενώ δεν είναι λίγες εκείνες που αισθάνονται ότι έχουν αποκλεισθεί από τον κοινωνικό περίγυρο και βιώνουν φυλετικές διακρίσεις, εγκλωβισμένες σε μια κοινωνία που δεν τις αποδέχεται (Triandafyllidou, 2015). Ο αποκλεισμός των μεταναστών νοείται ως μια μακρά διαδικασία που συνδέεται με πολλούς παράγοντες, αλλά, στον πυρήνα του, περιλαμβάνει ζητήματα απασχόλησης σε χαμηλού επιπέδου και χαμηλά αμειβόμενη εργασία στη χώρα υποδοχής, η οποία, με τη σειρά της, υπονομεύει δραστικά την επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα.

Όσον αφορά την ένταξη των μεταναστριών από την Ουκρανία στην Ελλάδα, σύμφωνα με παλαιότερες έρευνες έχει βρεθεί ότι δεν είναι εύκολη, δεδομένων των δύσκολων εργασιακών και κοινωνικών συνθηκών που έχουν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστριες (Kaurinkoski, 2021; Triandafyllidou, 2015). Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες μετανάστριες αντιμετωπίζουν διακρίσεις, δύσκολες συνθήκες εργασίας, κοινωνικό αποκλεισμό και έλλειψη προσοχής για τις προσπάθειές τους στην κοινωνία υποδοχής. Τα προβλήματα αυτά είναι σημαντικότερα στις μεγαλύτερες ηλικίες, καθώς στην περίπτωση των μεταναστών που έχουν έρθει στην Ελλάδα σε νεαρή

ηλικία και έχουν αποκτήσει γνώση της ελληνικής γλώσσας, η κοινωνικό – οικονομική ένταξη στη χώρα είναι περισσότερο εύκολη (Kaurinkoski, 2021).

Σύμφωνα με παλαιότερες μελέτες, η ένταξη των μεταναστριών και ο ρόλος τους στη διαδικασία ένταξης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την «προθυμία» τους να μεταναστεύσουν, από το αν βρίσκονται ή όχι στη χώρα υποδοχής με τα παιδιά τους, από το αν σκοπεύουν να μείνουν προσωρινά ή επ' αόριστο και από την εγγύτητα τις σχέσεις τους με συγγενείς και φίλους στο σπίτι (Moussourou, 2007).

Ειδικότερα, η Κασιμάτη (2009) αναφέρει ότι η κοινωνική ένταξη των μεταναστριών, συμπεριλαμβανομένων των προερχόμενων από την Ουκρανία πραγματώνεται από ένα σύνολο χαρακτηριστικών τους όπως ατομικά (πχ η ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσης, με τις μικρότερες ηλικίες να έχουν καλύτερες προοπτικές ένταξης στη χώρα υποδοχή) και γενικά χαρακτηριστικά, όπως ο τρόπος εισόδου στη χώρα (νόμιμος ή όχι) και η μεταναστευτική διαδικασία (μεμονωμένη μετανάστευση ή οικογενειακά). Μετά το ξέσπασμα του πολέμου και τη ραγδαία αύξηση των προσφύγων στις ευρωπαϊκές χώρες εν γένει διαπιστώθηκε ότι η ένταξη τους στις κατά τόπους κοινωνίες είναι ιδιαίτερα δύσκολη δεδομένων των ποικίλων προβλημάτων που έχουν δημιουργήσει οι μεγάλες μεταναστευτικές ροές.

Μετά το ξέσπασμα του πολέμου, πολλές Ουκρανές με παιδιά αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε χώρες στο εξωτερικό, προκειμένου να αναζητήσουν ασφαλείς συνθήκες διαβίωσης. Έτσι, πολλές ήρθαν στην Ελλάδα από διάφορες πόλεις της Ουκρανίας, αναζητώντας προστασία από τον πόλεμο. Σύμφωνα με όσα έχουν πει γυναίκες από την Ουκρανία σε συνεντεύξεις τους, η ζωή στην Ελλάδα είναι τελείως διαφορετική από τη ζωή στην Ουκρανία, αλλά υπάρχει υποστήριξη από διάφορες ομάδες. Το σημαντικότερο εμπόδιο που αντιμετωπίζουν πολλοί είναι η προσπάθεια απόκτησης οποιουδήποτε εγγράφου σε εφορία, τράπεζα ή άλλο φορέα, καθώς οι διαδικασίες είναι περίπλοκες και χρονοβόρες, ενώ η έλλειψη γνώσεων της ελληνικής γλώσσας δυσχεραίνει περισσότερο τη διαδικασία (UNHCR, 2023).

Κεφάλαιο Πέμπτο:

5. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνήσει πως οι συνθήκες εργασίας των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα στους τομείς της οικιακής εργασίας και την παροχής φροντίδας επιδρούν στην υγεία και στην πρόσβαση τους σε υπηρεσίες υγείας της χώρας. Οι αιτίες επιλογής των εν λόγω τομέων είναι ο έμφυλος καταμερισμός εργασίας ο οποίος όμως συγκαλύπτεται υπό το ενδεχόμενο διαμόρφωσης σταθερότητας εντός ενός εγκλωβιστικού και επισφαλούς πλαισίου μέσω προσδοκιών για σταθερό μισθό, έγκαιρων πληρωμών, μονιμότητας και οι ελάχιστων γλωσσικών απαιτήσεων (Nikolova, 2015b). Αντιληπτά εμπόδια στην πρόσβαση και τη χρήση των υπηρεσιών υγείας από τους Ουκρανές μετανάστριες (και προσφύγισσες) στην Ελλάδα είναι ο βαθμός γνώσης σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες δημόσιας υγείας στην Ελλάδα. Βέβαια, όσο καλύτερη είναι η γνώση των ελληνικών, τόσο αυξάνεται η γνώση και πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας της χώρας (Vougioukas & Liari, 2012). Οι Ουκρανές προσφύγισσες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες προκλήσεις, σε σχέση με τις Ουκρανές μετανάστριες, καθώς καλούνται να αντιμετωπίσουν ζητήματα σχετικά με το φύλο τους, το προσφυγικό καθεστώς, αλλά και τον αναγκαστικό εκτοπισμό από την χώρα τους. Αμφότερες, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο εκμετάλλευσης και αβεβαιότητας σχετικά με τις συνθήκες εργασίας αλλά και δυσκολία πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, καθώς στην πλειοψηφία τους εργάζονται χωρίς κοινωνική ασφάλιση και σε περιβάλλοντα άτυπης εργασίας. Για τις γυναίκες (και άνδρες) που έχουν εκτοπιστεί από την Ουκρανία μετά την εμπόλεμη σύρραξη Ρωσίας-Ουκρανίας τον Φεβρουάριο του 2022 (αιτούσες άσυλο, πρόσφυγες/προσφύγισσες) κρίνεται απαραίτητη η διεξαγωγή ερευνών (ποιοτικών και ποσοτικών) (Αλεξιάς, 2024).

5.1 Μέτρα και πολιτικές Δημόσιας Υγείας

Όσον αφορά την υγεία και την πρόσβαση των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα στις υπηρεσίες υγείας, είναι σημαντικό να πραγματοποιούνται δράσεις οι οποίες ενημερώνουν και προάγουν την υγεία με σκοπό την προστασία των μεταναστών. Η ενημέρωση των γυναικών σχετικά με τις διαθέσιμες υπηρεσίες υγείας, τις δομές στήριξης και να νομικά δικαιώματα αποτελεί μέτρο στήριξης εκείνες. Επίσης, είναι σημαντικό να διευκολυνθεί η

πρόσβαση των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα στην Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας με επαρκή υποστήριξη από περισσότερους διαπολιτισμικούς διαμεσολαβητές, οι οποίοι εξασφαλίζουν την ισότιμη επικοινωνία ανάμεσα στα άτομα, παραπέμπουν τις μετανάστριες και προσφύγισες από την Ουκρανία στην Ελλάδα στις διαθέσιμες υπηρεσίες υγείας. Ακόμα, η δημιουργία ενημερωτικών προγραμμάτων για εργασιακά/επαγγελματικά ζητήματα, για θέματα υγείας των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα, για παροχή βοήθειας σε κοινωνικά ευάλωτες γυναίκες, και συνολικά για ανάπτυξη ικανοτήτων για την διαχείριση της μετανάστευσης, αποτελεί τρόπο και μέτρο ενσωμάτωσης και ένταξης των μεταναστών και προσφύγων.

5.2. Μέτρα και πολιτικές μετανάστευσης

Ορισμένα από τα μέτρα για την καλύτερη υποστήριξη των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα είναι αρχικά η σωστή πληροφόρηση και ενημέρωση των ατόμων για τις διαδικασίες κοινωνικής ένταξης. Η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών με καταρτισμένο προσωπικό (κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους, διερμηνείς) ωφελεί τα άτομα στην διασύνδεσή τους με τα προγράμματα κοινωνικής ένταξης. Ακόμα, η υποστήριξη των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα σε νομικά ζητήματα που τους αφορούν (άδειες διαμονής, αίτηση ασύλου, προσωρινή προστασία) και η υποβοήθηση της νόμιμης διαμονής αλλά και η ενημέρωση και η διεκπεραίωση αιτημάτων για παροχές επιδομάτων αποτελούν σημαντικά μέτρο για την στήριξη και την ένταξή τους. Στα μέτρα στήριξης των μεταναστριών και προσφυγισσών από την Ουκρανία στην Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται η προαγωγή της εκπαίδευσης και της γλωσσικής κατάρτισης των ατόμων, είτε σε ανηλίκους είτε σε ενήλικες, με στόχο την πρόσβαση των μεταναστών στην αγορά εργασίας και στο νέο κοινωνικό περιβάλλον.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Adda, J., Dustmann, C., & Görlach, J. S. (2022). The dynamics of return migration, human capital accumulation, and wage assimilation. *The Review of Economic Studies*, 89(6), 2841-2871.
- Adserà, A., & Ferrer, A. (2015). Immigrants and demography: Marriage, divorce, and fertility. In Chiswick, B. (Ed.). *Handbook of the economics of international migration* (Vol. 1), 315-374. North-Holland.
- Adserà, A., Ferrer, A. M., & Herranz, V. (2020). *Descriptive labor market outcomes of immigrant women across Europe* (No. 18). Working Paper Series. Waterloo: University of Waterloo, Canadian Labour Economics Forum (CLEF).
- Ahmad, F., Shik, A., Vanza, R., Cheung, A. M., George, U., & Stewart, D. E. (2005). Voices of South Asian women: Immigration and mental health. *Women & health*, 40(4), 113-130.
- Anjara, S. G., Nellums, L. B., Bonetto, C., & Van Bortel, T. (2017). Stress, health and quality of life of female migrant domestic workers in Singapore: a cross-sectional study. *BMC women's health*, 17, 1-13.
- Baldwin-Edwards, M. (2008). *Immigrants in Greece: Characteristics and issues of regional distribution*. University Research Institute of Urban Environment and Human Resources. Athens: Panteion University.
- Ballarino, G., & Panichella, N. (2018). The occupational integration of migrant women in Western European labour markets. *Acta Sociologica*, 61(2), 126-142.
- Battistella, G. (2018). Return migration: A conceptual and policy framework. *International Migration Policy Report Perspectives on the Content and Implementation of the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. 3-14.
- Bavili, N. (2022). Feminization of Immigration From Iran Since 1979. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(3), 31-36.
- Bayona-i-Carrasco, J., & Avila-Tàpies, R. (2020). Latin Americans and Caribbeans in Europe: A cross-country analysis. *International Migration*, 58(1), 198-218.

- Biesiada, A., Mastalerz-Migas, A., & Babicki, M. (2023). Response to provide key health services to Ukrainian refugees: The overview and implementation studies. *Social Science & Medicine*, 334, 116221.
- Boyd, M., & Grieco, E. (2014). Women and migration: Incorporating gender into international migration theory. *Migration information source*, 1(35).
- Castelli, F. (2018). Drivers of migration: why do people move?. *Journal of travel medicine*, 25(1), tay040.
- Castles, S. (2010). Understanding global migration: A social transformation perspective. *Journal of ethnic and migration studies*, 36(10), 1565-1586.
- Critical Appraisal Skills Programme (2018). CASP Qualitative Checklist. Available at: Accessed: <https://tinyurl.com/e5k4hr8f>
- Dabić, M., Vlačić, B., Paul, J., Dana, L. P., Sahasranamam, S., & Glinka, B. (2020). Immigrant entrepreneurship: A review and research agenda. *Journal of Business Research*, 113, 25-38.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2019). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Bloomsbury Publishing.
- Della Puppa, F. (2018). Ambivalences of the emotional logics of migration and family reunification: emotions, experiences and aspirations of Bangladeshi husbands and wives in Italy. *Identities*, 25(3), 358-375.
- Dimakopoulou, E., Vamvakari, E., & Paraskevi Sakka, M. D. (2020). A profile of paid caregivers who assist older adults with dementia: A descriptive study. *International Journal of Caring Sciences*, 13(3), 1582-1588.
- Duffy M., (2006), Reproducing Labor Inequalities: Challenges for Feminists Conceptualizing Care at Intersections of Gender, Race, and Class, *Gender and Society*, 19, 1, 66-82.
- Elo, M., Aman, R., & Täube, F. (2020). Female migrants and brain waste—A conceptual challenge with societal implications. *International Migration*.
- Erlinghagen, M. (2021). Migration motives, timing, and outcomes of internationally mobile couples. In Erlinghagen, et al. (Eds.). *The Global Lives of German Migrants: Consequences of International Migration Across the Life Course*, Cham: Springer International Publishing, 157-171.
- Erulkar, A. S., Mekbib, T. A., Simie, N., & Gulema, T. (2006). Migration and vulnerability among adolescents in slum areas of Addis Ababa, Ethiopia. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 361-374.
- European Migration Network (2021). *Integration of Migrant Women in the EU: Policies and Measures- EMN Inform*. Brussels: European Migration Network. Retrieved from: <https://tinyurl.com/56v85snz>

- Fedyuk, O., & Kindler, M. (2016). Migration of Ukrainians to the European Union: Background and key issues. In: Fedyuk, O. & Kindler, M. (Eds). *Ukrainian Migration to the European Union*. IMISCOE Research Series. Cham: Springer, 1-14.
- Feliciano, C. (2008). Gendered selectivity: US Mexican immigrants and Mexican nonmigrants, 1960–2000. *Latin American Research Review*, 43(1), 139-160.
- Ferrant, G., & Tuccio, M. (2015). *How do female migration and gender discrimination in social institutions mutually influence each other?* OECD Development Centre Working Papers, No. 326, Paris: OECD Publishing.
- FitzGerald, D. S. (2022). The sociology of international migration. In Brettell, C. & Hillfield, J. (Eds.). *Migration theory*. New York: Routledge: 160-193
- Fleury, A. (2016). *Understanding women and migration: A literature review*. Global Knowledge Partnership on Migration and Development Working Paper 8. Washington, DC, KNOMAD.
- Fouskas, T., Gikopoulou, P., Ioannidi, E., & Koulierakis, G. (2019). Gender, transnational female migration and domestic work in Greece. *Collectivus, Revista de Ciencias Sociales*, 6(1), 99-134).
- Fouskas, T., Koulierakis, G., Lyberopoulou, L., & De Maio, A. (2022). From invisibility to gender empowerment and migrant integration? Repercussions of live-in domestic work and caregiving on female migrants in Greece. *Cuestiones Pedagógicas. Revista De Ciencias De La Educación*, 1(31), 77-100.
- Fouskas, T., Sidiropoulos, S., & Vozikis, A. (2019). Leaving no one out? Public health aspects of migration: Health risks, responses and accessibility by asylum seekers, refugees and migrants in Greece, *International Journal of Health Research and Innovation*, 7, 13–28.
- Fullin, G., & Reyneri, E. (2011). Low unemployment and bad jobs for new immigrants in Italy. *International Migration*, 49(1), 118-147.
- Gabaccia, D. R. (2016). Feminization of migration. In A. Wong, M. Wickramasinghe, r. hoogland and N.A. Naples *The Wiley Blackwell Encyclopedia of gender and sexuality studies*, Malden, MA, Wiley.
- Galanis, P., Sourtzi, P., Bellali, T., Theodorou, M., Karamitri, I., Siskou, O., et al. (2013). Public health services knowledge and utilization among immigrants in Greece: a cross-sectional study. *BMC Health Services Research*, 13, (pp. 1-8).
- Ghosh, J. (2009). Migration and gender empowerment: Recent trends and emerging issues. United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper 2009/4. New York: UNDP.

- Graetz, V., Rechel, B., Groot, W., Norredam, M., & Pavlova, M. (2017). Utilization of health care services by migrants in Europe—a systematic literature review. *British medical bulletin*, 121(1), 5-18.
- Hoang, L. A., Lam, T., Yeoh, B. S., & Graham, E. (2015). Transnational migration, changing care arrangements and left-behind children's responses in South-east Asia. *Children's geographies*, 13(3) 263-277.
- Hong, Q. N., Fàbregues, S., Bartlett, G., Boardman, F., Cargo, M., Dagenais, P., ... & Pluye, P. (2018). The Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT) version 2018 for information professionals and researchers. *Education for information*, 34(4), 285-291. Retrieved from: <https://tinyurl.com/yc3st78b>
- International Labour Office (ILO). (2022). Who are domestic workers? Geneva: International Labour Office (ILO). <https://bit.ly/3hiU3fJ>
- Jaroszewicz, M. (2015). *The migration of Ukrainians in times of crisis*. OSW The Centre for Eastern Studies.
- Kaczan, D. J., & Orgill-Meyer, J. (2020). The impact of climate change on migration: a synthesis of recent empirical insights. *Climatic Change*, 158(3-4), 281-300.
- Kall, K., Brzozowska, A., Lillie, N., Matuszczyk, K., & Salamonska, J. (2020). Regional Case Study. From Ukraine to Finland and Estonia via Poland: Migration and posting of third country nationals. Work package 4.
- Kapinus, O., Pylypchenko, O., Kobets, Y., Kiselyova, E., & Turenko, V. (2023). Migration Problems on the European Continent Related to the War in Ukraine. *Review of Economics and Finance*, 21, 962-970.
- Karyda, K., & Stouka, K. (2022). Addressing the Needs of Refugees For Health and Education: Have Greece and the EU Done Enough?. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(6): 48-55.
- Kassimati, K. (2007). Employers of migrant women domestic workers from Albania and Ukraine. *The Greek Review of Social Research/Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 124, 95-119.
- Kaurinkoski, K. (2021). From Labour Migrants to a Diaspora Community? The Case of Ukrainian Migrants in Greece. *Balkanologie. Revue d'études pluridisciplinaires*, 16(1).
- Khattab, N., Babar, Z., Ewers, M., & Shaath, M. (2020). Gender and mobility: Qatar's highly skilled female migrants in context. *Migration and Development*, 9(3), 369-389.
- Kouta, C., Pithara, C., Apostolidou, Z., Zobnina, A., Christodoulou, J., Papadakaki, M., & Chliaoutakis, J. (2021). A qualitative study of female migrant domestic workers' experiences of and responses to work-based sexual violence in Cyprus. *Sexes*, 2(3), pp. 315-330.

- Lama, P., Hamza, M., & Wester, M. (2021). Gendered dimensions of migration in relation to climate change. *Climate and Development*, 13(4), 326-336.
- Lazarescu, D., & Kouzas, Y. (2017). The Careers of Migrant Domestic Workers in Greece: Perceptions of Intra-Occupational Mobility and Status Differentiation in Times of Crisis. *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1), 67-88.
- Lehman, J., & Dimitriadi, A. (2023). Temporary Protection: The Ukrainian Field Trial. *EU Responses to the Large-Scale Refugee Displacement*. Florence: European University Institute.
- Levchenko, K., Malynovska, O., Shvab, I., & Trofymenko, O. (2010). Ukrainian Greece: Reasons, problems, prospects. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine and International Women's Rights Centre La Strada Ukraine.
- Liebig, T., & Tronstad, K. R. (2018). *Triple Disadvantage?: A first overview of the integration of refugee women*. Paris: OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 216, OECD Publishing.
- Lloyd, A. T., & Sirkeci, I. (2022). A long-term view of refugee flows from Ukraine: war, insecurities, and migration. *Migration Letters*, 19(4), 523-535.
- Lutz, W., Goujon, A., Kc, S., Stonawski, M., & Stilianakis, N. (Eds.). (2018). *Demographic and human capital scenarios for the 21st century: 2018 assessment for 201 countries*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.
- Maroufouf, M. (2016). 'With All the Cares in the World': Irregular Migrant Domestic Workers in Greece. In A. Triandafyllidou (Eds.). *Irregular Migrant Domestic Workers in Europe*. London: Routledge, 95-114
- Maroukis, T. (2018) Migrant care workers' trajectories in a familistic welfare regime: labour market incorporation and the Greek economic crisis reality-check, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(14): 2358-2374.
- Moussourou, L. M. (2007). The role of women in the integration of immigrants. *The Greek Review of Social Research*, 159-177.
- Moyce, S. C., & Schenker, M. (2018). Migrant workers and their occupational health and safety. *Annual review of public health*, 39, 351-365.
- Nikolova, M. (2013). Ukrainian migration in Greece: there and back again & straight ahead for one more time. *IRMA research project, background report on Ukraine*. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).
- Nikolova, M. (2015a). Ukrainian migration to Greece: Patterns and challenges of remaining and of return. *Central and eastern european Migration Review*, 4(2), 107-120.

- Nikolova, M. (2015b). The dynamics of Ukrainian migration to Greece: Routes, decisions, practices. *IRMA Project Case Study*. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).
- Nikolova, M., & Marouf, M. (2016). Ukrainian Migration to Greece: from Irregular Work to Settlement, Family Reunification and Return. In Fedyuk, O. & Kinler, M. (Eds). *Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies*. Cham: Springer, 151-162.
- Okeke-Ihejirika, P., Salami, B., & Karimi, A. (2018). African immigrant women's experience in western host societies: A scoping review. *Journal of Gender Studies*, 27(4), 428-444.
- Pachkova, P. (2020). Feminization of Emigration. In T. V. Petkova & V. S. Chukov (Eds.), *6th International e-Conference on Studies in Humanities and Social Sciences: Conference Proceedings* (pp. 1-14). 24 December 2020, Belgrade: Center for Open Access in Science.
- Papanikos, G. T. (2023) The Ukrainian Migrant Flows to Greece due to the Russian-Belarus Invasion. *Athens Journal of Social Sciences*, 9(4): 305-316.
- Parreñas, R. S. (2000). Migrant Filipina Domestic Workers and The International Division of Reproductive Labor. *Gender and Society*, 14(4): 560–580.
- Paul, A. M. (2015). Negotiating migration, performing gender. *Social forces*, 94(1), 271-293.
- Perreira, K. M., & Pedroza, J. M. (2019). Policies of exclusion: implications for the health of immigrants and their children. *Annual review of public health*, 40, 147-166.
- Phizacklea, A. (Ed.). (2022). *One way ticket: Migration and female labour*. London: Taylor & Francis.
- Platonova, A., & Gény, L. R. (2017). *Women's Empowerment and Migration in the Caribbean*. Vitacura, Santiago de Chile: UN/ECLAC.
- Psimmenos, I. (2007). Work culture and migrant women's welfare marginalization. *The Greek Review of Social Research* 124, 9-33.
- Psimmenos, I. (2011). The welfare orientations of immigrant domestic workers in Greece. *The Greek Review of Social Research*, 136, 225-248.
- Psimmenos, I. (2017). The social setting of female migrant domestic workers. *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1), 43-66.
- Richter, S., & Taylor, J. E. (2008). Gender and the determinants of international migration from rural Mexico over time. In Morrisson, A. et al. (Eds.). *The international migration of women*. Washington, DC: World Bank and Palgrave Macmillan, 51-97.
- Sakellis, I., & Spyropoulou, N. (2007). Employing immigrant women from Albania and Ukraine in domestic services in Greece. *The Greek Review of Social Research*, 124, 71-93.

- Sîrbu, A., Andrienko, G., Andrienko, N., Boldrini, C., Conti, M., Giannotti, F., ... & Sharma, R. (2021). Human migration: The big data perspective. *International Journal of Data Science and Analytics*, 11, 341-360.
- Skamnakis, C., & Malekaki, E. (2017). Domestic Work and Welfare Values of Migrant Women in Modern Greece: The Juncture of a Dual Process of Exclusion. *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1), 111-128.
- SolidarityNow (2024). *The Reality of Employment for Migrant Women in Greece: An Empirical Study*. Athens: SolidarityNow Retrieved from <https://tinyurl.com/bdf3ew4x>; <https://tinyurl.com/yueaefvk>
- Sourtzi, P., Galanis, P., Konstantakopoulou, O., Siskou, O., & Kaitelidou, D. (2020). Factors that influence the health status of immigrants living in Greece. *AIMS Public Health*, 7(2), 287–300.
- Spaan, E., & van Naerssen, T. (2018). Migration decision-making and migration industry in the Indonesia–Malaysia corridor. *Journal of ethnic and migration studies*, 44(4), 680-695.
- Stournara, N. (2018). Narrating precarity: Migrant cleaners’ subjectivities and the Greek crisis. *Journal of Greek Media & Culture*, 4(1), 59-71.
- Thadani, V. N., & Todaro, M. P. (2019). Female migration: A conceptual framework. In Fawcett, J. *Women in the Cities of Asia*. London: Routledge, 36-59.
- Triandafyllidou, A. (2015). Actors and factors in the governance of irregular migration: a comparative analysis of Albanian, Georgian, Ukrainian, Pakistani and Afghani irregular flows to Greece. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Retrieved from: <https://tinyurl.com/yttx98d4>
- Triandafyllidou, A., & Bartolini, L. (2020). Irregular migration and irregular work: A chicken and egg dilemma. In Spencer, S. & Triandafyllidou, A. (Eds.). *Migrants with Irregular Status in Europe: Evolving Conceptual and Policy Challenges*. Cham: Springer, 139-163.
- Triandafyllidou, A., Maroufouf, M., & Nikolova, M. (2009). Greece: immigration towards Greece at the eve of the 21st Century. A critical assessment. *IDEA Working Pages*, 4. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).
- Tyner, J. A. (1994). The social construction of gendered migration from the Philippines. *Asian and Pacific Migration Journal*, 3(4), 589-618.
- United Nations General Assembly. (2019). *Violence against women migrant workers: Report of the Secretary General*. New York: United Nations.
- Vaiou, D. (2016). Tracing aspects of the Greek crisis in Athens: Putting women in the picture. *European Urban and Regional Studies*, 23(3), 220-230.

- Van Mol, C., & De Valk, H. (2016). Migration and immigrants in Europe: A historical and demographic perspective. *Integration processes and policies in Europe: Contexts, levels and actors*, (pp. 31-55).
- Vianello, F. A. (2016). Migration of Ukrainian nationals to Italy: Women on the move. In Fedjuk, O. & Kinler, M. (Eds). *Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies*. Cham: Springer, 163-178.
- Villares-Varela, M. (2018). Negotiating class, femininity and career: Latin American migrant women entrepreneurs in Spain. *International Migration*, 56(4), 109-124.
- Vouyioukas, A., & Liapi, M. (2012). Coping with deskilling: strategies of migrant women across European societies. In Anthias, F., Kontos, M. (Eds.). *Paradoxes of integration: Female migrants in Europe*. Dordrecht: Springer, 79-96.
- Wetzstein, S. (2023). *Housing of Ukrainian Refugees in Europe Options for Long-Term Solutions. Finding Ukrainian Refugees a Home in Europe: What Long Term Options*. Habitat for Humanity International.
- Williams, N., & Krasniqi, B. A. (2018). Coming out of conflict: How migrant entrepreneurs utilise human and social capital. *Journal of International Entrepreneurship*, 16(2), 301-323.
- Xypolitas, N. (2016). The entrapment of migrant workers in servile labour: the case of live-in domestic workers from Ukraine in Greece. *Social Cohesion and Development*, 11(1), 31-44.
- Xypolytas, N. (2017). The country of origin as a preparation stage: Towards a holistic approach to migrant exclusion. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 37(13/14), 729-742.
- Xypolytas, N., Vassilikou, K., & Fouskas, T. (2017). Migrant Domestic Workers: Family, Community, and Crisis. *Journal of Modern Greek Studies*, 35(1), 89-110.

Ελληνόγλωσση

- Αλεξιάς, Α. (2024). *Μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία στην Ελλάδα: Διερεύνηση των επιπτώσεων της απασχόλησής τους σε επισφαλείς, χαμηλού κύρους εργασίες στην ένταξή τους*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης/Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Βασιλικού, Κ. (2009). Μετανάστριες οικιακές βοηθοί και “διεθνική” οικογένεια. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4(1), 109-125.
- Γαλάνης, Π. (2017). *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Γαλάνης, Π. (2009). Συστηματική ανασκόπηση και μετα-ανάλυση. *Αρχεία ελληνικής ιατρικής*, 26(6), 826-841.
- Κασιμάτη, Κ. (2009). Η χώρα προέλευσης των μεταναστριών και η κοινωνική τους ένταξη στη Ελλάδα. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4(1), (pp. 7-25).

- Κόντης, Α. (2021). *Η Πολιτική Οικονομία της Διεθνούς Μετανάστευσης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Ε. Βόνδα, Α. Ιορδανίδου, Α. Καπετανόπουλος, Ι. Προφύρη (2007) *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα: Τα Ευρήματα της Πανελληνίας Έρευνας του Κ.Ε.Θ.Ι.*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.).
- Παπαγεωργίου, Ν., & Τσιρώνης, Χ. (2013). Φύλο, Μετανάστευση και Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Η τρέχουσα συζήτηση. *Κουλτούρα και Έρευνα*, 2, (pp. 101-120).
- Τζαβέλλα, Φ., Σακελλαρίδης, Γ. (2020). Γυναικείες προσφυγικές μαρτυρίες και ανθρώπινα δικαιώματα στην Ελλάδα, *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 37 (Σ1), 10-16.
- Ψημμένος Ι. (2009). Η συμβολή της οικιακής εργασίας στην προνοιακή περιθωριοποίηση των μεταναστριών. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4(1), 139-154.

Ηλεκτρονικές Πηγές (αγγλικά)

- European Commission (2022). *Ukraine*. Brussels: European Commission Retrieved from <http://tinyurl.com/yx3xxvy6>
- European Council (2024). *How the EU helps refugees from Ukraine* Brussels: EC Retrieved from <https://tinyurl.com/yc3zj2jv>
- European Migration Network (2022). *Integration Of Migrant Women In The Eu: Policies And Measures, Emn Flash #4 (2022)*. Retrieved from <https://tinyurl.com/yn8f28a8>
- European Union, *Integration of migrant women (2022)*. Retrieved from <https://tinyurl.com/mr2z2kfa>
- European Website on Integration (2024, June) *Governance of migrant integration in Greece* Retrieved from <https://tinyurl.com/bdhjt2uw>
- Eurostat (2024). *Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics Brussels: Eurostat* Retrieved from <https://tinyurl.com/bde5pxur>
- International Labour Organization (2018). *Female Migrant Domestic Workers Experience Poor Health, Work Conditions (2018, April 9)*.Geneva Retrieved from <https://tinyurl.com/523mfvnu>
- International Labour Organization (2018). *Care work and care jobs for the future of decent work. Geneva: International Labour Organization* Retrieved from <https://tinyurl.com/4vxmex4a>
- International Labour Organization (2024). *Labour migration*. Retrieved from <http://tinyurl.com/3an9ftsb>
- International Labour Organization, (2024). *Gender Inequality*. Geneva: International Labour Organization Retrieved from <https://tinyurl.com/4fssnjps>
- International Labour Organization, ILO (2024). *Care economy*. Geneva: International Labour Organization Retrieved from <https://tinyurl.com/3skcbd7r>

- International Labour Organization (2021). *ILO Global Estimates on International Migrant Workers (2021)*. Geneva: International Labour Organization Retrieved from <https://tinyurl.com/y3tbnt4x>
- International Labour Organization (2011). *Making decent work a reality for domestic workers: Progress and prospects ten years after the adoption of the Domestic Workers Convention (No. 189) (2011, June 15)*. Geneva: International Labour Organization Retrieved from <https://tinyurl.com/25thkhwu>
- Nikolova, M. (2015). The dynamics of Ukrainian migration to Greece, ELIAMEP/IRMA Retrieved from <http://tinyurl.com/f7rhracf>
- The New Humanitarian, (2022, August 16). *Hot and cold: Greece's treatment of Ukrainian and non-Ukrainian refugees* Retrieved from <https://tinyurl.com/mrerc25j>
- Triandafyllidou A., (2015). *Actors and factors in the governance of irregular migration, ELIAMEP/IRMA* Retrieved from <http://tinyurl.com/y8twt8ut>
- UN (2022, June 28). *Ukraine: Cycle of death, destruction, dislocation, and disruption 'must stop'* Retrieved from <https://tinyurl.com/4dwctmta>
- UN (2024, February 22). *Ukraine: Report reveals war's long-term impact which will be felt 'for generations'* Retrieved from <https://tinyurl.com/2s3nz2yr>
- UNCHR/ODP (2024). *Ukraine Refugee Situation* Retrieved from <https://tinyurl.com/2t22s277>
- UNHCR (2023, February 24). *Ukrainian women in Greece: Their biggest wish is for the war to be over* Retrieved from <https://tinyurl.com/4hrvxsbt>

Ηλεκτρονικές Πηγές (ελληνικά)

- ΕΕ (2006). *Η γυναικεία μετανάστευση, ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην ΕΕ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τη γυναικεία μετανάστευση: ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2006, Δεκέμβριος 20)*. Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/pb2uubst>
- ΕΛΙΑΜΕΠ (2019). *Migrant Women and Entrepreneurship In Greece* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/4fssnjps>
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2014, Σεπτεμβρίου 5). *Απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών 2011 Μετανάστευση* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/2c79vvyh>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006). *Εκθεση σχετικά με τη γυναικεία μετανάστευση: ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2006/2010(INI))*. Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/57fn24s8>
- Υπουργείο Εξωτερικών (2023, Νοέμβριος 24). *Πολιτική ΕΕ σε θέματα Μετανάστευσης και Ασύλου* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/2s367bsy>

- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2023, Δεκέμβριος). *Ενημερωτικό σημείωμα* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/njycyskh>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2024). *Παράταση Ισχύος Καθεστώτος και Αδειών Διαμονής Προσωρινής Προστασία*. Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/3emncdy9>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2024, Ιανουάριος). *Ενημερωτικό σημείωμα* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/4rx4xeaf>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2024, Μάιος), *Ενημερωτικό σημείωμα* Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/mw8e9ur4>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2024, Ιούνιος). *Ενημερωτικό σημείωμα* Αθήνα: ΥΜΑ Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/mrp4mwh4>
- Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ, ΝΜ 2024). *Ενημερωτικό σημείωμα Νόμιμη Μετανάστευση (2024, Ιούνιος)*. Αθήνα: ΥΜΑ. Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/5cc9e8vt>
- Υπουργείο Υγείας (2021, Μάρτιος). *Δελτίο Τύπου, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Δημόσια Υγεία 2021-2025*, Ανακτήθηκε από <https://tinyurl.com/3xk95mse>